

CYBERWIJS !?

Een onderzoek naar online gedrag, online incidenten
en online wijsheid onder Amsterdamse scholieren

07-06-2021

Joyce Kerstens, Deike Schulz en Bilal Hashmi

Inhoud

1. Waarom dit onderzoek?	3
2. Online tijdsbesteding	9
3. Cyberpesten	13
4. Online seksuele activiteiten	16
5. Online criminaliteit	21
6. Social media en mediawijsheid	25
7. Cyberwijs!?	32
Bronnen	38
Over de auteurs	39
Bijlage 1: uitnodigingsmail	41
Bijlage 2: vragenlijst	43

1. Waarom dit onderzoek?

Hoe veilig is het internet voor jongeren? Zijn online pesterijen, seksuele intimidatie en online oplichting eerder uitzondering of regel? Hoe gaan jongeren om met desinformatie en nepnieuws? Kortom, wat speelt er in deze coronatijd nu jongeren nog meer afhankelijk zijn van internet?

Dit rapport beschrijft de resultaten van een onderzoek naar online veiligheid en mediawijsheid onder 423 Amsterdamse scholieren in het voortgezet onderwijs.

1.1 Aanleiding

Jongeren zijn al vanaf jonge leeftijd actief op internet en door de uitbraak van het coronavirus is de afhankelijkheid van internet toegenomen. Uit onderzoek blijkt dat jongeren eerder slachtoffer zijn van cybercrime en online meer risico lopen: ze experimenteren meer en zijn heel actief op social media. Online veiligheid is direct gerelateerd aan het welbevinden en de schoolprestaties van jongeren. Mediawijsheid is daarom een centraal thema geworden in het basis- en voortgezet onderwijs. Jongeren zijn namelijk niet alleen verantwoordelijk voor hun online veiligheid: ook ouders en scholen spelen een rol. Jongeren, ouders en scholen moeten weten welke online risico's er zijn en hoe zij hiermee kunnen omgaan. De ervaring leert dat er vaak pas actie wordt ondernomen *nadat* een vervelend incident heeft plaatsgevonden. Dit onderzoek is gericht op het tijdig signaleren van online risico's en het voorkomen van online incidenten door adequate informatie en gerichte maatregelen.

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van de *Online Tool Internetveiligheid 2.0*. Deze tool is gericht op leerlingen in het voortgezet onderwijs (12-18 jaar). Leerlingen krijgen een online vragenlijst over onderwerpen als cyberpesten, online misleiding en seksuele intimidatie. Uiteraard is hierbij de anonimiteit van alle deelnemende jongeren gewaarborgd.

Dit onderzoeksrapport biedt een cijfermatig inzicht in online problemen: welke problemen komen voor en in welke mate? Met de via de tool verkregen data zijn zowel analyses op gemeentelijk niveau als op schoolniveau gemaakt. In het verlengde hiervan kunnen preventiestrategieën op maat worden ontwikkeld. Uiteindelijk doel is het veiliger maken van het internet voor jongeren.

Dit onderzoeksproject is uitgevoerd door de lectoraten 'Cybersafety' en 'Organisations & Social Media' van NHL-Stenden Hogeschool'. Het bundelen van krachten vanuit verschillende disciplines heeft volgens ons geleid tot een

gebalanceerde en gedegen aanpak. Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de Taskforce Digitale Veiligheid van de gemeente Amsterdam.

1.2 Methodische verantwoording

De Taskforce Digitale Veiligheid heeft via haar eigen netwerk, onder andere via het Samenwerkingsverband Scholen VO, schoolbestuurders benaderd voor deelname aan dit onderzoek. In totaal hebben 11 scholen interesse getoond om aan het onderzoek deel te nemen.

Deze scholen hebben van de projectorganisatie een handreiking ontvangen met informatie over de opzet en uitvoering van het onderzoek, inclusief een voorbeeldbrief om ouders over het onderzoek te informeren. Bij elke school is een contactpersoon benoemd voor de coördinatie van het onderzoek ter plaatse. De projectorganisatie heeft regelmatig contact gehad met de betreffende contactpersonen om vragen te beantwoorden en om te helpen bij de organisatie van de dataverzameling. Van de 11 aangemelde scholen hebben uiteindelijk 6 scholen aan het onderzoek deelgenomen. De overige 5 scholen hebben zich bij nader inzien teruggetrokken.¹

Elke deelnemende school heeft een (digitale) brief aan de ouders van leerlingen gestuurd om ze te informeren over het hoe en waarom van dit onderzoek. Tevens is aangegeven dat het onderzoek anoniem is (antwoorden kunnen niet herleid worden naar individuele leerlingen) en dat de onderzoeksgegevens worden gebruikt om online veiligheid en mediawijsheid onder leerlingen te vergroten. Ouders konden aangeven dat ze hun kind niet aan dit onderzoek wilden laten deelnemen.

Elke school heeft bij de projectorganisatie een lijst aangeleverd met schoolmailadressen van deelnemende leerlingen.² In totaal zijn er 3273 leerlingen aangemeld. Met elke school is een datum en tijdstip afgesproken voor het versturen van de uitnodigingsmails. Dit om te bevorderen dat scholen hun leerlingen zo optimaal mogelijk kunnen voorbereiden en begeleiden bij de afname van het onderzoek.

Voorafgaand aan de mailing heeft elke school een aankondiging rondgestuurd om leerlingen te attenderen op het onderzoek. Ook hebben scholen waar mogelijk gezorgd voor begeleiding ter plaatse. Vanuit de projectorganisatie is een (online) presentatie gehouden om leerlingen te informeren over online incidenten en om hen te enthousiasmeren voor deelname aan dit onderzoek.

¹ AA en BB hebben besloten niet mee te doen, omdat ze het cognitieve niveau van hun leerlingen te laag achten om de online vragenlijst zelfstandig te kunnen invullen. Bovendien konden deze scholen door de (gedeeltelijke) lockdown onvoldoende begeleiding ter plaatse bieden. AB, AC en AD hebben zich zonder opgave van reden teruggetrokken.

² Scholen hebben zelf het contact met ouders geregeld, gezorgd voor *informed consent* en op basis hiervan een deelnemerslijst samengesteld. De projectorganisatie heeft daarom geen cijfers over het aantal leerlingen dat vooraf is uitgesloten voor deelname.

Met scholen is een overeenkomst opgesteld met afspraken over het verzamelen, beheren, delen en verwijderen van persoonsgegevens, i.c. de mailadressen van leerlingen. Met het programmeer- en hostingbureau is een overeenkomst opgesteld voor beveiligd dataverkeer en geanonimiseerde opslag en verwerking van de enquêtegegevens.

De aangemelde 3273 leerlingen hebben op hun schoolmailadres een uitnodiging ontvangen voor deelname aan het onderzoek (zie bijlage 1). Via een unieke link kregen ze toegang tot een online vragenlijst. Ongeveer 1 op de 5 leerlingen heeft op de link geklikt en de vragenlijst bezocht. Relatief veel leerlingen (83%) hebben de uitnodigingsmail – alsook de reminders – genegeerd. We hebben geen non-responsanalyse uitgevoerd en weten dan ook niet precies wat de redenen zijn voor het terzijde leggen van de uitnodiging. Vermoedelijk heeft dit mede te maken met het gegeven dat er ten tijde van de afname nog niet of nauwelijks fysiek onderwijs plaatsvond: door de coronamaatregelen, de lockdown en (gedeeltelijke) schoolsluiting ontvingen leerlingen de uitnodigingsmail veelal in een thuissituatie zonder directe begeleiding vanuit een docent of mentor.

Tabel 1.1: responsoverzicht per school

	Aantal aangemeld	Vragenlijst geopend	Vragenlijst voortijdig beëindigd	Vragenlijst ingevuld	Respons
XY	103	23	2	21	20%
XX	1397	206	56	150	11%
XZ	150	65	6	59	39%
QQ	946	76	31	45	5%
YY	492	137	35	102	21%
ZZ	185	51	5	46	25%
TOTAAL	3273	558	135	423	13%

Van de 558 leerlingen die aan de vragenlijst zijn begonnen is ongeveer een kwart voortijdig afgehaakt (24%). De overige 76% heeft de vragenlijst wel volledig ingevuld. In een nadere analyse hebben we gekeken wat het profiel is van leerlingen die voortijdig zijn gestopt. Kenmerken als gender en leeftijd bleken hierbij geen rol te spelen. Wel zagen we verschillen in tussentijdse uitval tussen scholen: bij drie scholen die bewust hebben gekozen om het onderzoek op school en met zo veel mogelijk begeleiding te laten plaatsvinden, was de tussentijdse uitval het kleinst (<10%).³

De vragenlijst is door 423 leerlingen volledig ingevuld (49,6% jongens en 50,4% meisjes). Leerlingen konden kiezen voor een Nederlandse of Engelse vragenlijst.

³ Bij XY, XZ en ZZ was de tussentijdse uitval minder dan 10%. Bij deze scholen was naar verhouding de meeste begeleiding ter plaatse geregeld. Dit mede in verband met het cognitief lage niveau van hun leerlingen (praktijkschool en/of speciaal onderwijs). Het hoogste uitvalpercentage (41%) was bij QQ.

91,5% heeft de Nederlandse versie ingevuld en 8,5% de Engelstalige. Driekwart van de deelnemers is tussen de 13 en 16 jaar oud (zie tabel 1.2). Voor het invullen van de vragenlijst gebruikten leerlingen hun desktop, smartphone of tablet.

Tabel 1.2: leeftijdsopbouw onderzoekspopulatie

	aantal	percentage
12 jaar of jonger	46	10,9
13 of 14 jaar	187	44,2
15 of 16 jaar	131	31,0
17 jaar of ouder	59	13,9
Totaal	423	100,0

In dit onderzoek zijn alle schooltypes vertegenwoordigd (zie tabel 1.3). Wel zijn er naar verhouding veel leerlingen uit het praktijkonderwijs en het speciaal onderwijs. Deze leerlingen zijn in eerder vergelijkbaar onderzoek niet benaderd, omdat het invullen van een online vragenlijst om bepaalde cognitieve vaardigheden vraagt. Doordat de betreffende scholen voor veel begeleiding tijdens de dataverzameling hebben gezorgd, hebben toch 122 leerlingen aan dit onderzoek kunnen deelnemen. Deze groep is zeker interessant, omdat uit eerder onderzoek blijkt dat jongeren met een licht verstandelijke beperking en/of gedragsproblematiek vaak een groter risico lopen dan hun leeftijdsgenoten om betrokken te raken bij cyberpesten (Pijpers, 2017; Vergeer & Nikken, 2015). Ook is deze groep door beperkingen op het gebied van abstract denken meer vatbaar voor online beïnvloeding en manipulatie (De Groot, 2018).

Tabel 1.3: type onderwijs

	aantal	percentage
Praktijkonderwijs / Speciaal onderwijs	122	28,8
Vmbo	135	31,9
Havo	93	22,0
Vwo (atheneum / gymnasium)	70	16,5
EOA (Eerste opvang anderstaligen)	3	0,7
Totaal	423	100,0

De gepresenteerde gegevens in de hierop volgende hoofdstukken hebben alleen betrekking op de leerlingen die de vragenlijst volledig hebben ingevuld (n=423). Hierbij worden steeds de aantallen en percentages van de totale onderzoekspopulatie weergegeven. Alleen wanneer sprake is van een significant verschil tussen de deelnemende scholen of van een significant verschil tussen de

deelnemende leerlingen op basis van leeftijd en/of gender, zal dit in de tekst worden vermeld.⁴

In 2012 en 2015 heeft de Onderzoeksgroep Cybersafety van NHL Stenden Hogeschool in het kader van een landelijk onderzoeksprogramma - gefinancierd door het Ministerie van OCW (Raak-Pro subsidie) - twee metingen uitgevoerd waarbij gebruik is gemaakt van de Online Tool Internetveiligheid (versie 1.0). Aan de eerste meting in 2012 namen 6299 scholieren deel en aan de tweede meting in 2015 namen 2008 scholieren deel. De vragenlijst die in dit onderzoek is gebruikt, is een geactualiseerde versie van de Online Tool Internetveiligheid. Aan de geactualiseerde versie zijn nieuwe onderdelen toegevoegd, bijvoorbeeld over mediawijsheid en het herkennen van desinformatie. Ook zijn enkele vragen toegevoegd over ervaringen met ransomware, het doorsturen van compromitterende filmpjes en sextortion.

In dit rapport zal waar mogelijk een vergelijking worden gemaakt met de eerdere metingen uit 2012 en 2015. Hierbij is wel enige voorzichtigheid geboden: verschillen tussen de huidige meting en die in het verleden kunnen duiden op een tijdseffect, maar kunnen ook te maken hebben met verschillen in de onderzoekspopulatie. De vorige metingen waren namelijk landelijk (met geografische spreiding en spreiding naar bevolkingsdichtheid en mate van verstedelijking) en deze meting is uitsluitend uitgevoerd in Amsterdam. Daarnaast volgt 29% van de Amsterdamse onderzoekspopulatie praktijkonderwijs (zie tabel 1.3) en hebben leerlingen van dit schooltype niet aan de voorgaande metingen deelgenomen. We hebben besloten om waar mogelijk te rapporteren over veranderingen in tijd om zo aanwijsbare trends zichtbaar te maken.

1.3 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 gaat in op het online gedrag van leerlingen (wat doen leerlingen online?) en hun online tijdsbesteding. Ook wordt ingegaan op de mate waarin online verslaving (compulsief internetgedrag) voorkomt. *Hoofdstuk 3* beschrijft de mate waarin cyberpesten voorkomt. Hierbij wordt zowel de rol van dader, slachtoffer als die van toeschouwer nader toegelicht. Tevens wordt ingegaan op het verspreiden van online foto's, filmpjes en tekstberichten om anderen (al dan niet moedwillig) te kwetsen. *Hoofdstuk 4* gaat in op online seksuele communicatie tussen jongeren, seksueel getinte verzoeken en het delen van seksueel beeldmateriaal. *Hoofdstuk 5* beschrijft de prevalentie van een aantal vormen van cybercrime, zoals hacken en online oplichting. Hierbij wordt zowel de dader- als de slachtofferrol van jongeren beschreven. *Hoofdstuk 6* beschrijft hoe jongeren het nieuws volgen en in hoeverre ze diverse nieuwsbronnen betrouwbaar vinden. Ook wordt beschreven in hoeverre jongeren zichzelf mediawijs vinden, bijvoorbeeld bij het herkennen van nepnieuws.

⁴ Om te bepalen of verschillen tussen groepen/categorieën in gemiddelde scores significant zijn, zijn statistische (parametrische) toetsen als *One way between groups ANOVA* of de *Independent-samples t-test* gebruikt ($p < 0,05$). Om te bepalen of verschillen in percentageverdeling tussen groepen/categorieën significant zijn, zijn statistische (non-parametrische) toetsen als *Chi-square for goodness of fit* gebruikt ($p < 0,05$).

Hoofdstuk 7 sluit af met samenvattende conclusies en beschrijft scenario's om met deze bevindingen als basis (nulmeting) verder invulling te geven aan het bevorderen van mediawijsheid en een veiliger internet voor jongeren in het voortgezet onderwijs.

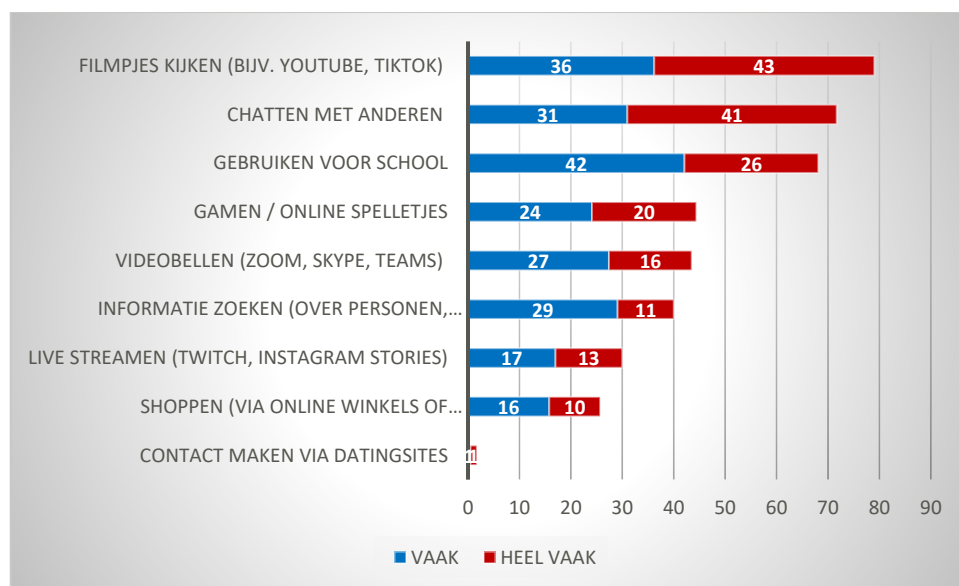
2. Online tijdsbesteding

Dit hoofdstuk beschrijft hoeveel tijd jongeren online doorbrengen en wat daarbij hun voornaamste activiteiten zijn. Ook wordt ingegaan op internetverslaving.

2.1 Online activiteiten

Wat doen jongeren als ze via hun smartphone, tablet of laptop aan het internetten zijn? In grafiek 2.1 is te lezen dat filmpjes kijken veruit het meest populair is. Ook in de toelichting bij de vraag ‘Wat vind je het leukste aan social media?’, geven veel jongeren aan dat ze het leuk vinden om *“grappige of domme filmpjes te bekijken”* of *“filmpjes van beroemde mensen, dat je weet wat ze doen en over hun leven”*. Een aantal jongeren geeft aan graag naar filmpjes kijken, omdat dit afleiding biedt voor hun dagelijkse beslommeringen en zorgen: *“ik kan dan een beetje vergeten over de samenleving en de problemen waarmee ik in mijn leven te maken heb”*.

Grafiek 2.1: online activiteiten (percentage dat ‘vaak’ of ‘heel vaak’ heeft geantwoord)

Op de tweede plaats gebruiken jongeren internet volop om met anderen te chatten. Online communicatie was al belangrijk voor jongeren en is nu in coronatijd nòg belangrijker geworden. Voor het onderhouden van contact met vrienden en familie wordt door jongeren dan ook volop geappt en gechat. *“Connecting with others, meeting new people”, “Dat je in corona tijden nog contact hebt met vrienden”* en *“dat je dingen kan delen met anderen zonder te hoeven afspreken”*.

Een significant verschil met een landelijke meting naar online tijdsbesteding (Kerstens, 2015) is dat jongeren nu veel vaker online gaan voor schoolactiviteiten (huiswerk, opdrachten, werkstukken e.d.).

Jongeren maken naar verhouding niet of nauwelijks gebruik van datingsites zoals Tinder. Dit heeft vermoedelijk ook te maken met het feit dat 55% van de onderzoekspopulatie jonger is dan 15 jaar.

Uit een nadere analyse volgt dat leerlingen van YY significant vaker online gaan voor schoolwerk dan leerlingen van andere deelnemende scholen. Ook scoren deze leerlingen bovengemiddeld in de mate waarin zij online informatie opzoeken over personen, plaatsen of bepaalde onderwerpen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat relatief veel leerlingen van YY een hoog niveau hebben (havo, vwo) en over het algemeen ook iets ouder zijn.

Leerlingen van XX en QQ gebruiken internet naar verhouding vaker om te videobellen via Zoom of Teams. Deze bevindingen hebben waarschijnlijk te maken met verschillen in de wijze waarop het (afstands)onderwijs op dit moment is georganiseerd.

De online tijdsbesteding van jongens is bij een aantal activiteiten significant anders dan die van meisjes. Jongens gamen vaker dan meisjes en ook zijn ze vaker bezig met live streams op bijvoorbeeld Twitch of Instagram Stories. Meisjes zijn op hun beurt vaker bezig met online schoolwerk dan jongens. Ook chatten, videobellen en shoppen meisjes vaker dan jongens.

2.2 Online tijdsbesteding

Jongeren zitten veel online. Cijfers van het CBS en het Trimbosinstituut tonen aan dat de gemiddelde schermtijd de afgelopen jaren fors is toegenomen. Over 2020 zijn nog geen landelijke cijfers bekend, maar het is aannemelijk dat mede door de coronamaatregelen de online tijdsbesteding nog meer zal zijn toegenomen.

Tabel 2.1: online tijdsbesteding

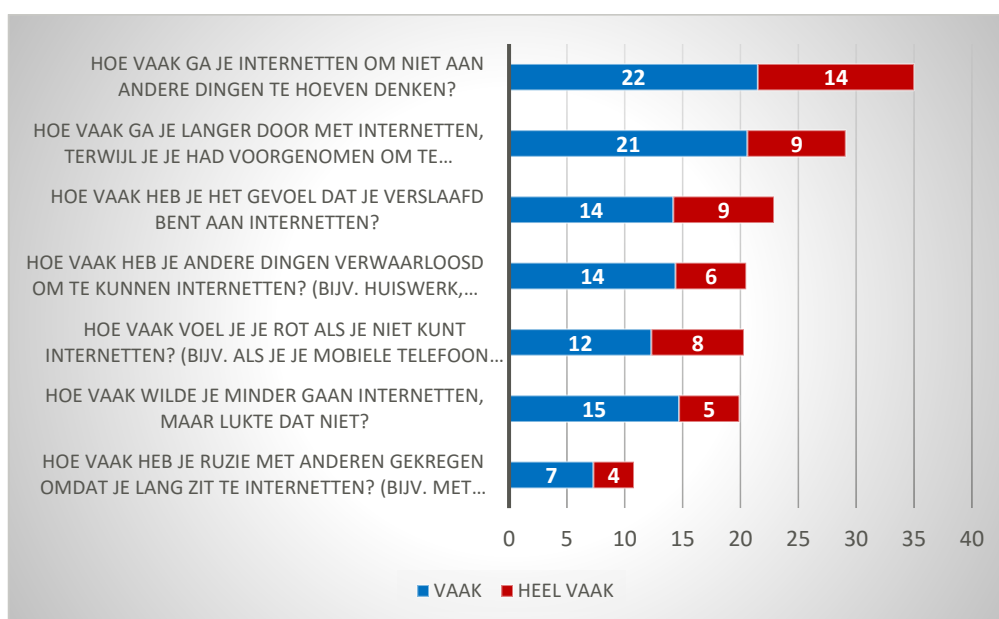
	aantal	percentage
minder dan 1 uur per dag	19	4,5
1 à 2 uur per dag	54	12,8
3 à 4 uur per dag	114	27,0
5 à 6 uur per dag	99	23,4
7 à 8 uur per dag	61	14,4
meer dan 8 uur per dag	76	18,0
Totaal	423	100,0

Uit dit onderzoek (zie tabel 2.1) komt naar voren dat ongeveer 1 op de 5 jongeren meer dan 8 uur per dag online is. Er zijn geen significante verschillen tussen de deelnemende scholen voor wat betreft de gemiddelde schermtijd van hun leerlingen. Wel zien we dat meisjes significant meer tijd online besteden dan jongens. De gemiddelde schermtijd van meisjes is 5,6 uur per dag en bij jongens 4,8 uur per dag.

Meisjes besteden naar verhouding meer tijd aan het verkennen en onderhouden van sociale contacten via Instagram, Whatsapp en Facebook.⁵

Internetgebruik draagt bij aan verbinding en ontspanning, maar te veel schermtijd kan leiden tot gezondheidsklachten. Het is belangrijk dat er sprake is van een digitale balans waarbij de tijd online zodanig wordt ingedeeld dat het niet leidt tot lichamelijke, mentale of sociale gezondheidsklachten.⁶ Wat de juiste balans is, is voor iedereen anders. Om te kijken of er sprake is van een digitale disbalans zijn in de vragenlijst een aantal vragen gesteld om te bepalen in hoeverre het internetgebruik dwangmatig, obsessief en ontregelend is (zie grafiek 2.2).

Grafiek 2.2: indicatoren digitale disbalans (% dat 'vaak' of 'heel vaak' heeft geantwoord)

Opvallend is dat 36 procent van de jongeren vaak of heel vaak gaat internetten om niet aan andere dingen te hoeven denken. Ook in de open antwoorden zegt een aantal jongeren het fijn te vinden om online te gaan “om aan de wereld te ontsnappen”. Internetten is voor relatief veel jongeren dus ook een vorm van escapisme – een manier om zorgen en verplichtingen te kunnen vergeten.⁷ Vermoedelijk heeft deze bevinding ook te maken met problemen en zorgen van jongeren in het verlengde van de huidige coronacrisis.

⁵ Zie ook: www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/22/meisjes-vaker-op-sociale-netwerken-dan-jongens

⁶ *Lichamelijke* klachten hebben o.a. betrekking op slaapttekort en hoofdpijn. *Mentale* klachten hebben betrekking op overprikkeling door notificaties, concentratieproblemen en stress. *Sociale* klachten kunnen te maken hebben met uitsluiting, ruzie met anderen door obsessief schermgebruik of een verstoorde balans tussen online en offline contacten.

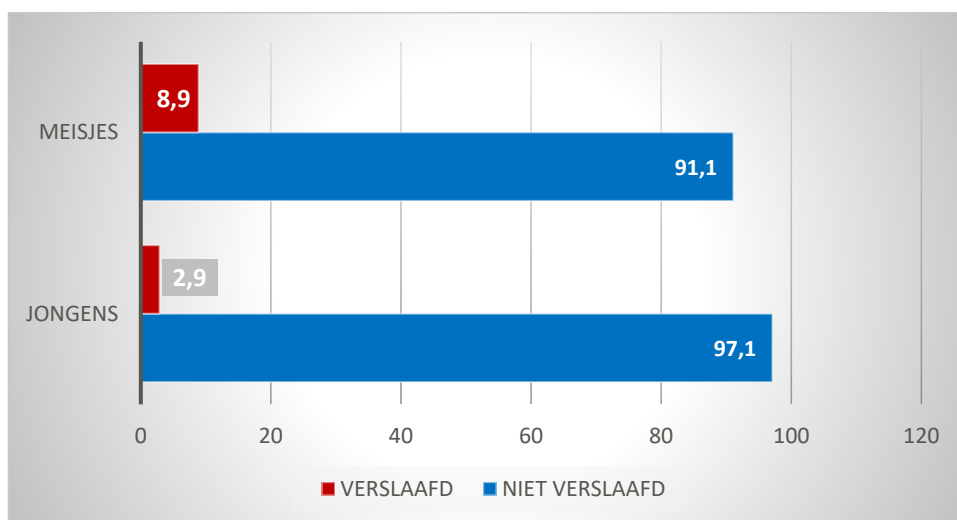
⁷ Ter vergelijking: het percentage jongeren dat aangaf vaak of heel vaak te gaan internetten om niet aan andere dingen te hoeven denken, bedroeg in 2012 16% en in 2015 15% (versus 36% in 2021).

2.3 Internetverslaving

Om het aantal jongeren met een internetverslaving in kaart te brengen, is een gemiddelde score berekend op basis van de antwoorden op bovenstaande 7 vragen (score 1 = nooit en score 5 = heel vaak).⁸ Hoe hoger deze score, des te meer vertoont een jongere symptomen van een internetverslaving. Uit een nadere analyse volgt dat er geen significante verschillen zijn tussen de deelnemende scholen. Ook leeftijd speelt geen rol. Wel is de gemiddelde score op de schaal voor internetverslaving bij meisjes significant hoger dan bij jongens.

Op basis van de schaal is een dichotome variabele (0-1) aangemaakt om niet-verslaafde jongeren (0) te kunnen onderscheiden van verslaafde jongeren (1). Jongeren met een gemiddelde score van 4,0 of hoger op de schaal voor internetverslaving hebben de score 1 gekregen: zij hebben op alle 7 vragen bevestigend geantwoord (met 'vaak' of 'heel vaak') en kunnen daarmee worden aangemerkt als jongeren die op een dwangmatige en onregelende manier gebruikmaken van internet. In dit onderzoek is bij 1 op de 17 jongeren sprake van internetverslaving (5,9%).⁹ Onder meisjes is vaker sprake van verslaving dan onder jongens (zie grafiek 2.1). Daarnaast hebben internetverslaafde jongeren een minder hechte band met ouders en school.¹⁰

Grafiek 2.1: percentage internetverslaving onder jongens en meisjes

⁸ De betrouwbaarheid van de geconstrueerde schaalvariabele om internetverslaving te meten is: $\alpha = 0,81$ ($n=423$).

⁹ Ter vergelijking: bij eerdere afnames van de Online Tool Internetveiligheid bedroeg het percentage internetverslaafde jongeren 1,6 % (in 2012) en 2,3% (in 2015).

¹⁰ In een analyse is onderzocht of er een significante samenhang is tussen internetverslaving en sociale bindingen met ouders, school en vrienden (q9, q11 en q13, zie vragenlijst in bijlage 2).

3. Cyberpesten

In het afgelopen jaar kreeg de Kindertelefoon bijna twee keer zo veel meldingen over cyberpesten. Wat zien we in Amsterdam? Hoeveel scholieren hebben te maken met online pesterijen en wat gebeurt er dan precies?

3.1 Omstanders van pesterijen

Bij pestgedrag worden drie rollen onderscheiden: slachtoffers, daders en omstanders. Omstanders zijn niet rechtstreeks als dader of slachtoffer bij pesten betrokken, maar ze zijn wel getuige van pestgedrag. Deze omstanders vormen vaak een belangrijke rol bij pestincidenten, omdat zij het publiek vormen voor de pesters. Dat publiek is nodig, omdat pesten een sociaal proces is waarmee daders hun status bij leeftijdsgenoten proberen te verhogen (Huitsing e.a., 2015). Door pestgedrag laten daders zien dat zij cool, sterk of populair zijn. Hoewel pesters lang niet altijd aardig gevonden worden, zijn ze toch vaak populair, omdat ze door hun gedrag opvallen en indruk maken op leeftijdsgenoten.

In dit onderzoek zegt 17,3% van de jongeren dat zij in de afgelopen drie maanden getuige waren van pesterijen op school. Dit percentage verschilt per deelnemende school: het percentage omstanders is zowel bij YY als bij XX significant lager dan bij de andere scholen.

Omstanders kunnen het pestgedrag bekrachtigen, ze kunnen passief toekijken of ze kunnen ingrijpen om het pesten te stoppen. Hoewel de invloed van omstanders bij cyberpesten minder direct is dan bij 'traditioneel' pesten, kunnen zij ook hier actie ondernemen om het pesten te beëindigen. In dit onderzoek zegt 42% van de omstanders dat zij geprobeerd hebben om het pesten te stoppen. Hierbij zien we een duidelijk gender-effect: jongens doen meestal niets als ze getuige zijn van pesterijen, terwijl meisjes juist proberen om een einde te maken aan de pesterijen.

3.2 Shaming en exposing

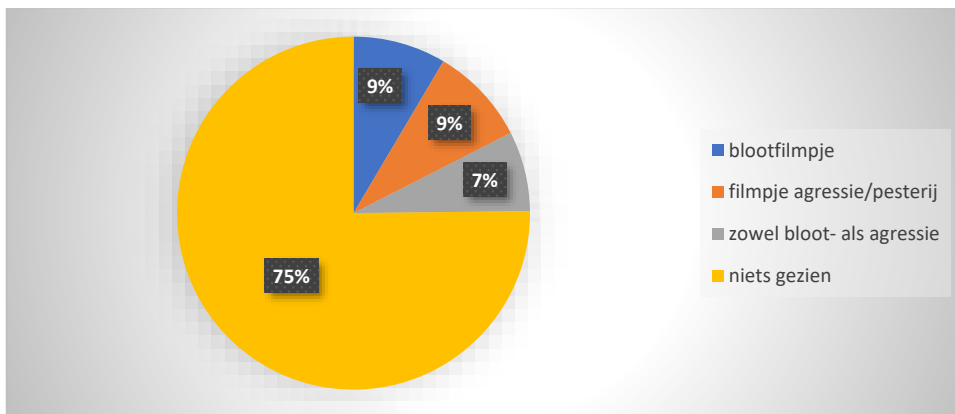
Jongeren delen volop beeldmateriaal met elkaar. Het gaat dan meestal om 'grappige' filmpjes en foto's van situaties, personen of dieren. Maar het gebeurt ook dat er beeldmateriaal circuleert waarop een medeleerling staat afgebeeld zonder zijn of haar medeweten en goedkeuring. Wat door de ene leerling in zo'n geval als grappig wordt ervaren, is voor de andere leerling dan uiterst onaangenaam of kwetsend.

Een kwart van de leerlingen in Amsterdam heeft in de afgelopen drie maanden een blootfilmpje van een medeleerling gezien en/of een filmpje waarop een medeleerling wordt gepest of mishandeld (grafiek 3.1). Opvallend is dat een ruime meerderheid van deze groep het ongewenst delen van beelden niet als pestgedrag ervaart: 71% van deze groep zegt namelijk *geen* getuige te zijn van pesterijen op school. Dit komt vermoedelijk omdat bij het rondsturen van filmpjes de gevolgen voor het slachtoffer – in dit geval de afgebeelde leerling – niet zichtbaar zijn. Er is geen fysieke nabijheid

en daarmee onvoldoende besef dat dit soort denigrerende filmpjes kwetsend zijn voor het slachtoffer.

Er is een significant verschil tussen scholen: bij ZZ en YY circuleert naar verhouding minder van dit soort beeldmateriaal (<10%), terwijl dit bij XX juist vaker voorkomt (34%).

Grafiek 3.1: percentage dat beeldmateriaal heeft gezien van medeleerling(en)¹¹

Ongeveer 1 op de 5 leerlingen stuurt zo'n compromitterend filmpje van een medeleerling vervolgens weer door aan anderen (18%). Ook hier zien we dat jongeren niet of onvoldoende in de gaten hebben wat mogelijke gevolgen zijn voor de afgebeelde persoon: leerlingen die filmpjes doorsturen, vinden dit naar eigen zeggen namelijk 'gewoon' of 'grappig'. Slechts een enkeling zegt naderhand spijt te hebben.

Toch zijn leerlingen niet geheel naïef als het gaat over het rondsturen van compromitterend beeldmateriaal. In de antwoorden op de open vraag 'waarover maak jij je de meeste zorgen?', zeggen meerdere jongeren dat zij zich zorgen maken over online exposure en chantage. Het gaat dan met name over seksueel beeldmateriaal van henzelf dat (ongewenst) gedeeld en verspreid wordt: *"me foto's pakken en dan ermee gechanteerd worden"*, *"me pesten met naaktfoto's"* en *"seksfilmpjes die gelekt worden"*.

3.3 Slachtoffers en daders van pesterijen

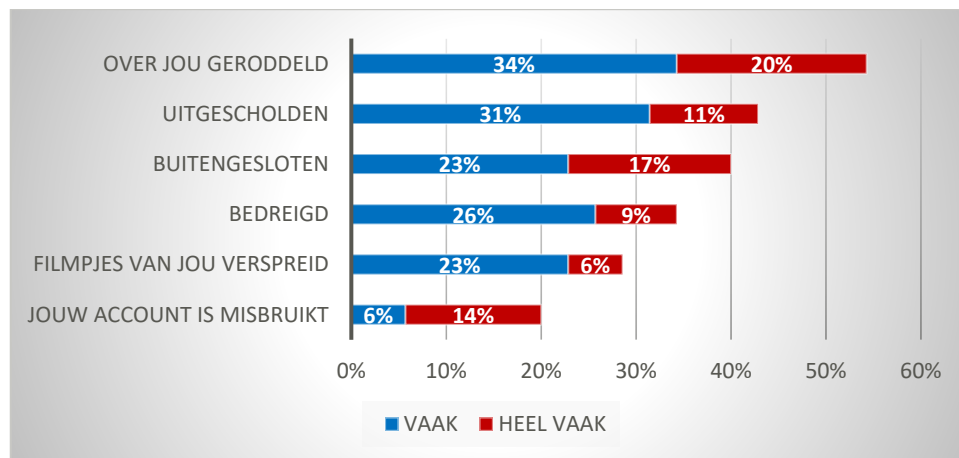
Ongeveer 1 op de 12 jongeren zegt in de afgelopen drie maanden te zijn gepest. Meestal wordt er zowel offline als online gepest: veel pesterijen beginnen in de klas of in de directe nabijheid van school en krijgen een vervolg op internet of de pesterijen verlopen juist precies andersom. Duidelijk is dat de sociale omgeving van

¹¹ Ter vergelijking: in 2015 bedroeg dit percentage 17% (versus 25% in 2021). Er lijkt dus sprake te zijn van meer shaming en exposure op scholen. Dit hangt vermoedelijk ook samen met het toegenomen gebruik van social media en de toegenomen (technische) mogelijkheden om laagdrempelig beeld en geluid met elkaar te delen.

jongeren grotendeels is gemigreerd naar internet. Communicatie tussen jongeren vindt voor een groot deel plaats via social media (Whatsapp, Instagram en Facebook) en hetzelfde geldt voor pestgedrag tussen jongeren. Er zijn geen significante verschillen in het percentage slachtoffers tussen scholen. Ook gender en leeftijd hebben geen invloed op de mate van slachtofferschap.

Aan de leerlingen die zijn gepest, is gevraagd met welke online pestvormen zij te maken hadden (grafiek 3.2). Hieruit komt naar voren dat roddelen het meest frequent voorkomt, gevolgd door online scheldpartijen en online buitensluiting, bijvoorbeeld op Instagram of in een game.

Grafiek 3.2: prevalentie van online pestvormen (alleen gemeten onder slachtoffers)

Ongeveer 1 op de 14 jongeren zegt in de afgelopen drie maanden zèlf te hebben gepest. Meer jongens dan meisjes maken zich schuldig aan (online) pesterijen – althans naar eigen zeggen. Een vergelijking tussen scholen laat zien dat relatief veel leerlingen van XZ toegeven dat zij anderen hebben gepest.

3.4 Jongeren en cyberpesten nader bezien

Er is een wisselwerking tussen pesten en gepest worden: 26% van de jongeren die zijn gepest, geeft aan dat zij ook zelf anderen hebben gepest. Daarnaast zien we dat 30% van de treiteraars ook zelf te maken heeft gehad met pesterijen. Actie is reactie; dit geldt ook bij pestgedrag. De geconstateerde wisselwerking vraagt bovendien om meer kennis over de sociale processen achter pesten. Problemen met pesten zijn niet zwart-wit, daarom is het belangrijk om pestincidenten in hun context te bekijken.

Scholen moeten voldoen aan de Wet veiligheid op school. Dit betekent dat scholen moeten zorgen voor een sociaal veilige omgeving en pesten moeten tegengaan. Hoe ze dit doen, mogen scholen zelf bepalen. In dit onderzoek geeft de helft van de jongeren aan dat hun school meer zou moeten doen om cyberpesten te stoppen. Meer meisjes dan jongens ervaren cyberpesten als een probleem dat vraagt om meer ingrijpen of interventies vanuit school (58% versus 42%).

4. Online seksuele activiteiten

Pubers experimenteren met seks en relaties. En dat gebeurt steeds vaker ook online. Dit hoofdstuk gaat in op het online communiceren met anderen over seksuele onderwerpen en op het zelf maken en verspreiden van seksueel beeldmateriaal. Voor duiding – online seksualiteit kan immers als positief maar ook als negatief worden ervaren – gaan we steeds in op de context en de beleving van seksuele ervaringen.

4.1 Online seksueel getinte communicatie

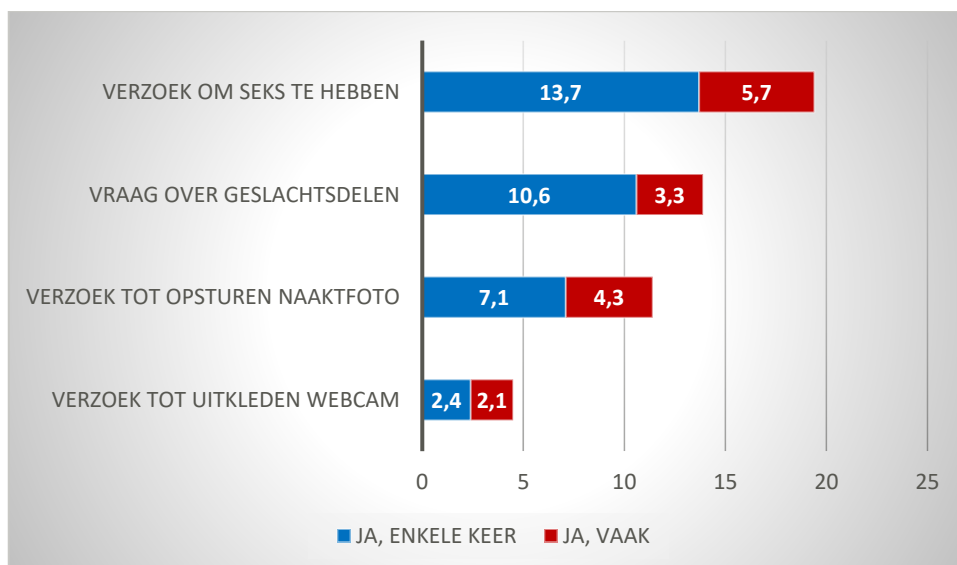
Aan jongeren is gevraagd of zij – bijvoorbeeld tijdens het appen met anderen – wel eens persoonlijke, intieme vragen hebben gekregen over hun borsten en/of geslachtsdelen of over seks. Ook is gevraagd of zij wel eens een verzoek hebben gehad om zich uit te kleden voor de webcam of om seks te hebben. Om de context van dergelijke verzoeken te kunnen duiden, is gevraagd naar de leeftijd van degene die dit vroeg en naar de beleving van het betreffende verzoek. Door de context en de beleving van seksueel getinte vragen en verzoeken in aanmerking te nemen, kan worden vastgesteld of de verzoeken gewenst of ongewenst zijn en of deze verzoeken afkomstig zijn van iemand die (veel) ouder is dan de jongere zelf. Wanneer sprake is van een groot leeftijdsverschil (ongelijkwaardigheid) of wanneer er sprake is van dwang, zijn dit soort verzoeken risicovol voor jongeren. Uitgangspunt is dat steeds onderscheid wordt gemaakt tussen online communicatie die onschuldig is en online seksuele communicatie die mogelijk schade kan toebrengen. In het eerste geval kan het bijvoorbeeld gaan om flirten of een verzoek om te praten over seks tussen leeftijdsgenoten. In het tweede geval kan het bijvoorbeeld gaan over seksuele intimidatie of om een verzoek waarbij de jongere met dwang of dreiging wordt overgehaald om seksuele handelingen te verrichten.

In grafiek 4.1 is te lezen hoe vaak jongeren via internet, bijvoorbeeld in een chat op Whatsapp of Instagram, seksuele vragen of verzoeken hebben gehad.¹² Een op de vijf scholieren heeft een uitdrukkelijk verzoek gehad tot het hebben van seksueel contact (19,4%). Dit percentage is voor jongens en meisjes hetzelfde. Een op de zeven scholieren heeft expliciete vragen gehad over zijn of haar geslachtsdelen (13,9%). Meer meisjes dan jongens krijgen dergelijke vragen (20,2% versus 7,7%). Een op de negen jongeren heeft een verzoek gekregen om een naaktfoto of filmpje op te sturen

¹² Een vergelijking met cijfers uit eerder onderzoek (2012 en 2015) laat zien dat de prevalentiecijfers van seksueel getinte communicatie met zo'n 4 à 5 procent zijn toegenomen. Alleen de prevalentie van verzoeken tot uitkleden voor de webcam is gelijk gebleven. De geconstateerde toename aan online seksuele communicatie kan te maken hebben met verschillen in de samenstelling van de onderzoekspopulatie, maar kan ook een tijdseffect zijn: in coronatijd wordt meer online gecommuniceerd, ook over seks.

(11,3%). Ook hier zien we dat meer meisjes dan jongens de vraag krijgen tot het opsturen van sekuseel beeldmateriaal (17,4% versus 5,2%). Online verzoeken tot het uitkleden voor de webcam komen het minst vaak voor (4,5%).

Grafiek 4.1: percentage jongeren dat seksueel getinte verzoeken heeft gekregen

Naarmate jongeren ouder worden, is vaker sprake van seksuele communicatie. Een nadere analyse op basis van leeftijd laat zien dat het kantelpunt bij 15 à 16 jaar ligt. Overeenkomstig met de seksuele ontwikkeling van jongeren wordt vanaf die leeftijd significant vaker over seks gecommuniceerd. Er zijn geen significante verschillen tussen de deelnemende scholen.

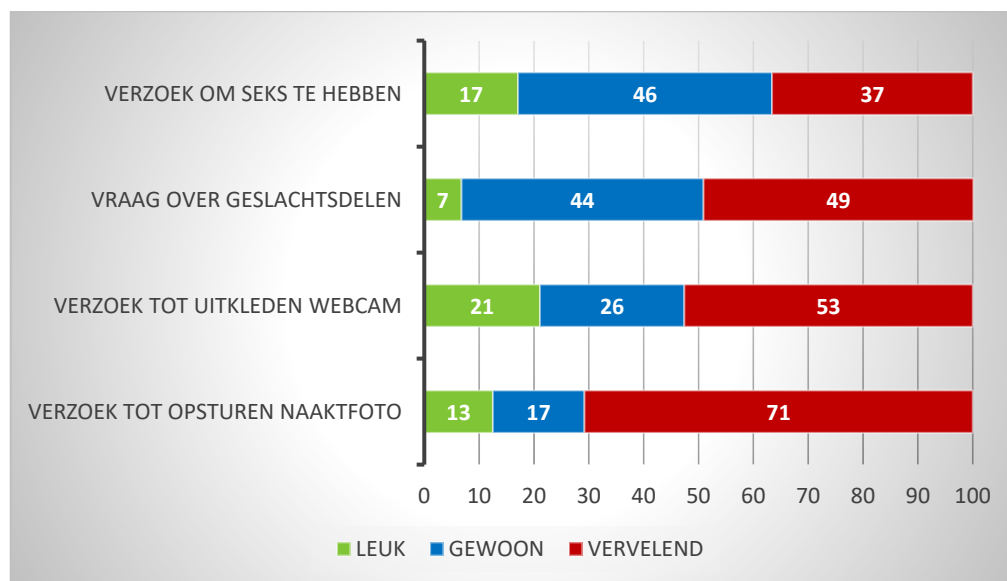
Om de context – en daarmee het mogelijke risico – van deze online seksuele verzoeken in kaart te brengen, is aan de jongeren gevraagd om enkele kenmerken te benoemen van de persoon die met hen over seks heeft gepraat (o.a. aard van de relatie en leeftijd). Ongeveer de helft van de jongeren kent de persoon van wie zij een seksueel verzoek hebben gehad goed uit het ‘echte’ leven. Het gaat dan over iemand met wie zij verking hebben of met wie ze zijn bevriend. Bij de overige helft gaat het over iemand die ze alleen via internet kennen of over personen die ze helemaal niet kennen en die via social media contact met hen hebben gezocht. Meer meisjes dan jongens worden door onbekenden online benaderd om seks te hebben of seksuele handelingen te verrichten.¹³ Bij jongens is de persoon die initiatief neemt tot een seksueel getint gesprek vaker een goede bekende uit de offline wereld.

¹³ Meisjes kregen in totaal 49 keer een seksueel verzoek van een onbekende. Jongens kregen in totaal 10 keer een seksueel verzoek van een onbekende.

Veruit de meeste seksueel getinte verzoeken komen van leeftijdsgenoten. Toch is in ongeveer 1 op de 5 gevallen de ander meer dan vijf jaar ouder.¹⁴ Dit leeftijdsverschil, dat mogelijk duidt op ongelijkwaardigheid, is vooral bij meisjes aan de orde. Dit hangt vermoedelijk samen met het feit dat vooral meisjes online door personen worden benaderd die ze niet kennen van school of uit hun directe omgeving.

Om het risico van online seksuele communicatie te kunnen inschatten, is het belangrijk te weten hoe jongeren deze communicatie hebben ervaren. In grafiek 4.2 is te lezen dat een substantieel van de jongeren dit soort vragen en verzoeken vervelend vindt. Meisjes geven dit vaker aan dan jongens.¹⁵

Grafiek 4.2: beleving seksuele communicatie (% leuk, gewoon en vervelend)

4.2 Van online communicatie naar offline ontmoetingen

Een kwart van de jongeren is door iemand die ze via internet hebben ontmoet, uitgenodigd voor een offline afspraak. Zo'n uitnodiging kan een seksueel karakter hebben, maar er kunnen uiteraard ook andere redenen voor zijn. Meisjes krijgen significant vaker dan jongens een online verzoek om ergens 'in het echt' af te spreken (32% versus 19%). Iets meer dan de helft van de jongeren gaat in op het verzoek tot

¹⁴ In de Leidraad Afdoening Sextingzaken (OM) wordt gesteld dat bij een meer dan beperkt leeftijdsverschil tussen de betrokkenen (5 jaar of meer) er mogelijk sprake is van een zedendelict (dit ter onderscheiding van onschuldig experimenteergedrag tussen jongeren).

¹⁵ De vragen over de context en beleving van seksuele verzoeken zijn alleen gesteld aan de jongeren die dit soort verzoeken hebben gehad. In totaal hebben 82 jongeren een verzoek tot seks gehad, 59 jongeren kregen een vraag over hun borsten, vagina of piemel, aan 48 jongeren is gevraagd om een naaktfoto of filmpje te sturen waarop ze zelf staan afgebeeld en aan 19 jongeren is gevraagd of ze zich wilden uitkleden voor de webcam. Deze aantallen zijn te klein om verschillen in prevalentiecijfers tussen de deelnemende scholen te kunnen toetsen: bij XY of ZZ ging het namelijk om minder dan 5 kinderen.

een offline ontmoeting. Meisjes zijn hierin terughoudender dan jongens: 69% van de jongens gaat in op het verzoek tegenover 43% van de meisjes.

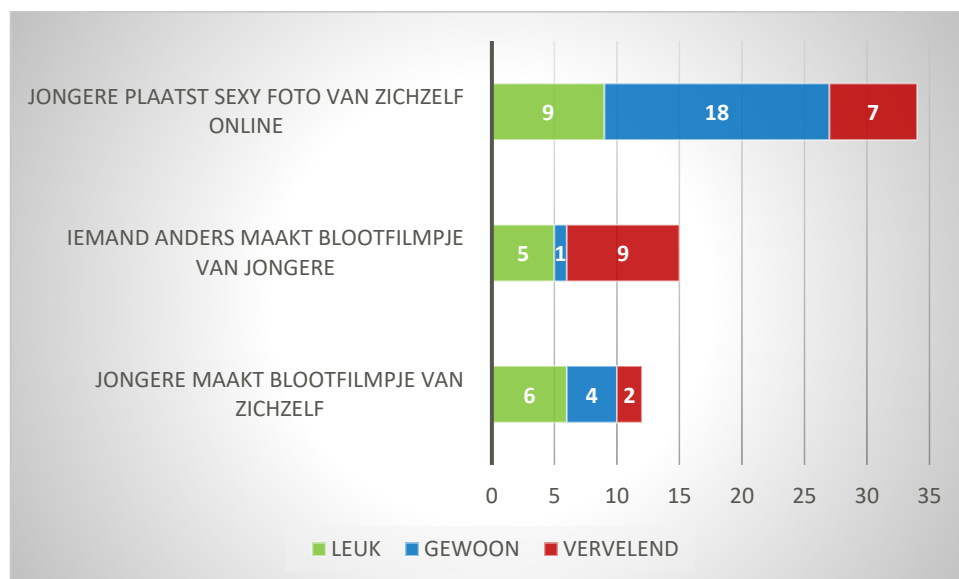
Van de jongeren die een offline ontmoeting hebben gehad met iemand die ze via internet hebben leren kennen¹⁶, geeft 91% aan dat het een leeftijdsgenoot betrof, bij 9% was de ander meer dan 5 jaar ouder. Deze offline ontmoetingen zijn door vrijwel alle jongeren als positief ervaren. Toch had één jongere een negatieve ervaring, omdat de ander seks wilde en de jongere in kwestie niet.

4.3 Maken en verspreiden van seksueel beeldmateriaal

Het online plaatsen van seksuele foto's of filmpjes waarop jongeren zelf staan afgebeeld, kan voor hen een middel zijn om aan te geven dat ze bij een bepaalde groep willen horen of een manier zijn om zichzelf juist van anderen te onderscheiden. In dit onderzoek hebben 34 jongeren (8,0%) sexy foto's van zichzelf aan anderen laten zien, bijvoorbeeld via Whatsapp of Snapchat. Het ging hierbij om 11 jongens en 23 meisjes.

Het online posten van seksueel getinte foto's kan allerlei gewenste, maar ook ongewenste reacties oproepen bij anderen. Het gaat dan bijvoorbeeld om pesterijen, het krijgen van vervelende opmerkingen, het krijgen van seksuele toespelingen tot en met expliciete vragen om 'seks te hebben'. In dit onderzoek hebben 7 jongeren achteraf spijt van het online posten van sexy foto's.

Grafiek 4.3: maken seksueel beeldmateriaal en beleving achteraf (absolute aantallen)

¹⁶ In totaal hebben 56 van de 423 jongeren een offline ontmoeting gehad met iemand die ze via internet hebben leren kennen.

Het maken en verspreiden van blootfilmpjes komt minder vaak voor. In grafiek 4.3 is te lezen dat 15 jongeren door iemand anders naakt zijn gefilmd (3,5%). Dit waren 5 jongens en 10 meisjes. Terugkijkend vinden negen van de vijftien jongeren het vervelend dat ze naakt zijn gefilmd. Twee jongeren geven hierbij aan dat hun blootfilmpje door de maker is doorgestuurd aan anderen zonder dat ze dit zelf wilden.

Twaalf jongeren hebben via hun webcam of mobiel een blootfilmpje van zichzelf gemaakt (2,8%). Acht jongeren hielden dit filmpje voor eigen gebruik en vier jongeren deelden hun filmpje met anderen. Naar hun weten, hebben de ontvangers van dit filmpje het niet verder doorgestuurd.

4.4 Jongeren en online seks nader bezien

Jongeren communiceren volop, ook over seksuele onderwerpen. Flirten of online gesprekken over seks kunnen voor jongeren leuk, leerzaam of spannend zijn. Maar naast allerlei nieuwe kansen, kunnen er ook risico's zijn. Dit is bijvoorbeeld aan de orde wanneer jongeren vervelende ervaringen hebben en onvoldoende in staat zijn om hun eigen (seksuele) grenzen aan te geven. In dit onderzoek komt naar voren dat vooral meisjes expliciete vragen en opmerkingen over seks krijgen. En dat vooral meisjes aangeven dat zij dit soort verzoeken vervelend vinden.

Jongeren houden zich ook bezig met het maken, bekijken of doorsturen van seksueel beeldmateriaal. Dit heeft veelal te maken met experimenteel gedrag tussen jongeren onderling. Toch kan dit gedrag de nodige problemen veroorzaken. Dit komt op de eerste plaats omdat de meeste jongeren zich niet bewust zijn van de negatieve gevolgen van hun acties voor de geportretteerde (zie ook hoofdstuk 3 over shaming en exposure). Het beeldmateriaal kan immers door derden worden gebruikt voor pesterijen, bedreiging of chantage. Op de tweede plaats is het maken en versturen van seksuele beelden van personen jonger dan 18 jaar in artikel 240b Sr strafbaar gesteld. Hetzelfde geldt voor een verzoek tot seks voor de webcam aan iemand die jonger is dan 18 jaar (art. 248a Sr). Jongeren lopen daarmee het risico als dader te worden aangemerkt in een kinderpornozaak. Als een jongere op grond hiervan wordt aangehouden en vervolgd, is het gevolg hiervan dat zijn of haar justitiële gegevens pas na tachtig jaar worden vernietigd. Deze levenslange etikettering kan het vervullen van bepaalde functies in de maatschappij blijvend in de weg staan. Op de derde plaats kunnen online geplaatste foto's en filmpjes gaan zwerven en – ook na lange tijd – weer opduiken. Het is voor jongeren lastig, zo niet onmogelijk, om weer controle te krijgen over deze beelden als ze eenmaal een eigen online leven zijn gaan leiden.

Ruim 40 procent van de jongeren geeft aan dat hun school meer aandacht zou moeten besteden aan het onderwerp 'seks en internet' (meisjes 48,4% versus jongens 35,7%). De bevindingen uit ons onderzoek en het feit dat jongeren ook zelf aangeven dat zij meer willen weten over online liefde, seks en relaties pleiten voor een interventie waarbij niet alleen aandacht is voor online risico's en het vergroten van online weerbaarheid, maar waarbij eveneens het aanleren van online omgangsvormen en het respecteren van elkaars grenzen een belangrijk onderdeel vormt.

5. Online criminaliteit

Politiciërs tonen een verschuiving in de criminaliteit: door de coronamaatregelen zijn er minder woninginbraken en minder registraties van zakkenrollerij. Daartegenover is sprake van een forse toename van cybercrime. Jongeren kunnen te maken krijgen met hacks en diefstal van persoonsgegevens door anderen. Maar ze kunnen ook zelf uit verveling of balorigheid websites hacken of inloggegevens van bekenden ontvreemden. Dit hoofdstuk beschrijft hoe vaak jongeren als dader of als slachtoffer betrokken zijn bij online criminaliteit.

5.1 Misleiding en oplichting

Voor adverteerders zijn jongeren een aantrekkelijke doelgroep. Niet alleen hebben jongeren mogelijkheden om zelf geld te besteden, maar zij hebben ook invloed op gezinsbestedingen. Jongeren worden dan ook volop verleid tot het doen van aankopen, bijvoorbeeld door reclamebanners, pop-ups en app-advertenties. In dit onderzoek is gekeken in hoeverre jongeren zijn misleid of opgelicht bij het doen van online aankopen (grafiek 5.1).

Ongeveer 1 op de 5 jongeren heeft te maken gehad met commerciële misleiding. Het gaat dan om het online aanbieden van ogenschijnlijk gratis producten als een app, spelletje of ringtone, waarvoor uiteindelijk toch betaald moet worden.¹⁷

Jongeren kunnen ook worden opgelicht bij de aankoop of verkoop van producten via online veilingssites, advertentiesites en webshops. 13% van de jongeren heeft het afgelopen jaar meegemaakt dat een door hen vooraf betaald product niet werd geleverd of dat een koper niet heeft betaald voor een door hen verkocht en opgestuurd product.¹⁸ Maar jongeren zijn niet alleen slachtoffer van malafide acties door anderen: ongeveer 1 op de 20 jongeren heeft zelf anderen opgelicht (5,4%).

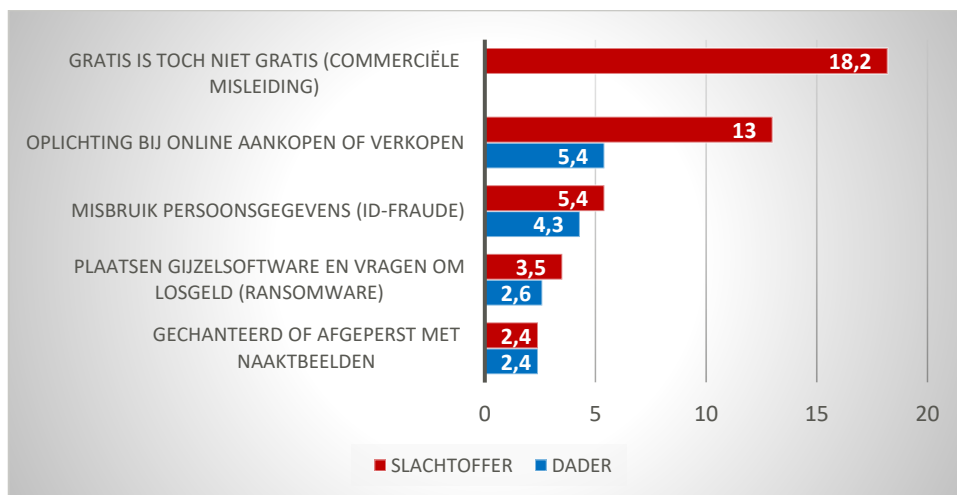
Als het gaat over commerciële misleiding en oplichting zijn er geen significante verschillen tussen de deelnemende scholen. Ook zijn er geen verschillen in prevalentiecijfers op basis van leeftijd of sekse. Wel is er sprake van een substantiele toename van het aantal slachtoffers als we deze cijfers vergelijken met cijfers uit

¹⁷ Een vergelijking met eerder onderzoek waarbij gebruik is gemaakt van de *Online Tool Internetveiligheid* laat zien dat het aantal jongeren dat commercieel is misleid fors is toegenomen: 2012 (4,8%), 2015 (12,5%) en 2021 (18,2%).

¹⁸ Een vergelijking met eerder onderzoek waarbij gebruik is gemaakt van de *Online Tool Internetveiligheid* laat zien dat het aantal jongeren dat is opgelicht gestaag toeneemt: 2012 (5,2%), 2015 (7,5%) en 2021 (13,0%).

2012 en 2015. Een kwalitatieve verdieping is nodig om meer inzicht te krijgen in de context en oorzaken van dader- en slachtofferschap bij dit type delicten.

Grafiek 5.1: online criminaliteit (% daders en slachtoffers van verschillende online delicten)

5.2 Hacks, ransomware en diefstal persoonsgegevens

De Autoriteit Persoonsgegevens meldde in maart 2021 een explosieve toename van het aantal hacks, gericht op het buitmaken van persoonsgegevens.¹⁹ Het aantal meldingen steeg in 2020 met 30 procent ten opzichte van een jaar eerder.²⁰ In dit onderzoek heeft 1 op de 20 jongeren te maken gehad met misbruik van hun persoonsgegevens (5,4%). Hun account werd door de dader(s) gehackt om berichten te versturen of om iets te kopen. Verder had ongeveer 1 op de 30 jongeren te maken met ransomware (3,5%). Ransomware is kwaadaardige software die een computer blokkeert of bestanden versleutelt. Pas na het betalen van losgeld (*ransom*) zou de computer of de bestanden weer gebruikt kunnen worden.

Vertaald naar de schoolsituatie is dus minimaal 1 jongere per klas gehackt met alle nadelige gevolgen van dien. Het is voor jongeren blijkbaar lastig om te zorgen voor afdoende bescherming tegen hacks en cyberafpersing.²¹ Maar jongeren waren niet alleen slachtoffer: 4,3% heeft zelf persoonsgegevens van anderen weten te ontfreemden en daar vervolgens misbruik van gemaakt en 2,6% heeft naar eigen zeggen een computer van iemand anders versleuteld. Het is niet duidelijk wat precies de motieven zijn van deze minderjarige daders. Feit is dat door de coronacrisis jongeren noodgedwongen thuiszitten en meer online zijn. Mogelijk speelt verveling

¹⁹ https://www.autoriteitpersoonsgegevens.nl/rapportage_datalekken_2020.pdf

²⁰ Over 2021 zijn de cijfers nog niet bekend.

²¹ Hetzelfde geldt overigens voor volwassenen: hacks en plaatsing van ransomware komt veelvuldig voor. Denk bijvoorbeeld aan de hack bij de Universiteit Maastricht (februari 2020) of de hack bij de gemeente Hof van Twente (maart 2020).

en de neiging om grenzen op te zoeken een rol om al dan niet bewust een cyberdelict te plegen. Het is ook mogelijk dat er financiële motieven zijn.

Er zijn geen significante verschillen tussen de deelnemende scholen. Ook zijn er geen significante verschillen in prevalentie op basis van leeftijd of sekse.

5.3 Chantage

Sextortion betekent dat iemand wordt gechanteerd of afgeperst met naaktbeelden die van hem of haar zijn gemaakt, bijvoorbeeld via de webcam. Vaak dreigt de afperser de opgenomen beelden door te sturen naar vrienden of familie, tenzij het slachtoffer geld naar de afperser overmaakt. Daarom wordt ook wel gesproken van ‘financial sextortion’. In ons onderzoek komt sextortion in vergelijking met de andere cyberdelicten relatief weinig voor. Toch heeft ongeveer 1 op de 50 jongeren ermee te maken gehad (2,4%). Het online posten of delen van seksueel beeldmateriaal kan dus uitermate vervelende gevolgen hebben voor de geportretteerde. We noemden al eerder het fenomeen van exposure en shaming (hoofdstuk 3). Ook een verbroken relatie kan leiden tot de verspreiding van zogenoemde ‘wraakporno’ en hier zien we dat dit soort beelden eveneens kunnen leiden tot chantage en afpersing. Evenveel jongens als meisjes hadden te maken met sextortion.

5.4 Ronselen

Jongeren zijn voor criminelen een aantrekkelijke doelgroep voor het witwassen van geld. Via social media worden jongeren benaderd of ze gemakkelijk geld willen verdienen. Hiervoor hoeven ze dan alleen hun bankpas en pincode tijdelijk uit te lenen. Criminelen gebruiken de bankrekening van de jongere vervolgens om gestolen geld weg te sluizen. Geld dat van een andere rekening is gestolen, bijvoorbeeld door oplichting, wordt op de rekening van de jongere gestort en aansluitend door de crimineel met de pinpas eraf gehaald. Een jongere die op deze manier wat bijverdient wordt katvanger of *money mule* genoemd.

Uit dit onderzoek komt naar voren dat 1 op de 5 jongeren is geronseld als katvanger (20,8%).²² Hiervan is 13,2% incidenteel benaderd voor het afstaan van hun bankpas en 7,6% regelmatig. Er zijn geen verschillen in prevalentiecijfers tussen de deelnemende scholen of tussen jongens en meisjes. Van de benaderde jongeren zegt het overgrote merendeel verder niets met het verzoek te doen. Toch voelen enkele jongeren zich wel aangesproken door dit soort verzoeken. Omgerekend naar de totale onderzoekspopulatie gaat het over 1,5% van de Amsterdamse scholieren.

5.5 Jongeren en online criminaliteit nader bezien

Een aanmerkelijk deel van de jongeren was het afgelopen jaar slachtoffer van een cyberdelict. In mindere mate waren zij zelf ook als dader betrokken bij dit soort delicten. Politie Nederland en de Autoriteit Persoonsgegevens noteren over het jaar

²² In eerdere metingen via de Online Tool Veiligheid is niet naar ronselen gevraagd.

2020 een toename aan cybercrime en ook een vergelijking met cijfers uit eerdere metingen met de Online Tool Internetveiligheid (2012 en 2015) tonen een toename van het aantal jongeren dat betrokken is bij online criminaliteit.

Ongeveer de helft van de jongeren is van mening dat hun school meer aandacht zou moeten besteden aan misleiding, fraude en diefstal op internet (48,9%). Meer meisjes dan jongens vinden dit belangrijk (60,6% versus 37,1%). In dit onderzoek is gevraagd waar jongeren zich vooral zorgen over maken. Meerdere jongeren geven hierbij aan niet te willen dat *“mensen persoonlijke gegevens van mij kunnen krijgen”* of dat ze zich zorgen maken dat *“mijn account wordt gehackt en me gegevens gejat”*. Deze bevindingen laten zien dat jongeren zich bewust zijn van risico's en meer willen weten over preventie. Dit pleit voor een interventie waarbij jongeren leren hoe zij vormen van cybercriminaliteit kunnen herkennen en hoe zij zich hiertegen kunnen beschermen. Ook meer aandacht voor experimenterende, minderjarige hackers is belangrijk. Deze jongeren kunnen worden uitgedaagd om hun online talenten verder te ontwikkelen en tegelijkertijd kennis op te doen over wat wel en niet strafbaar is.

6. Social media en mediawijsheid

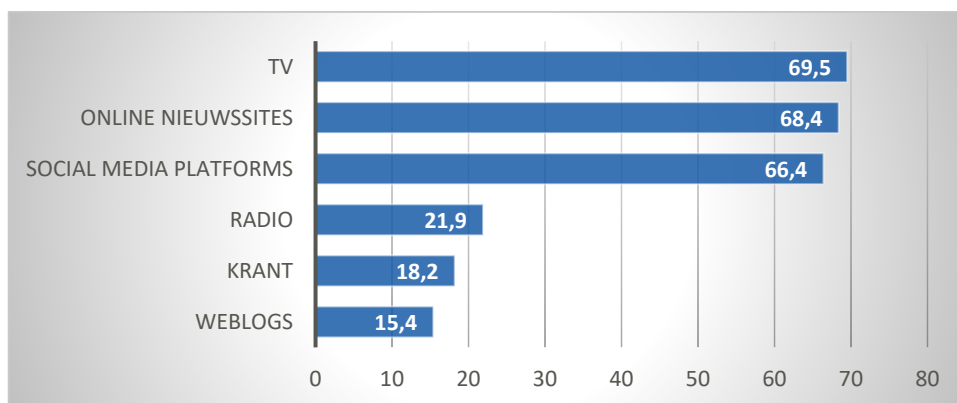
Dit hoofdstuk gaat in op de rol van social media als informatieomgeving van jongeren. De coronapandemie heeft ook wel geleid tot een 'infodemie': een overvloed aan informatie en nieuws, maar ook aan nepnieuws en complottheorieën. Hoe houden jongeren zich op de hoogte van wat er in de wereld gebeurt? Hoe mediawijs vinden ze zichzelf? En wat zouden ze graag willen leren over een veilig en positief gebruik van social media?

6.1 Vertrouwen in nieuwsbronnen

In dit onderzoek is aan jongeren gevraagd of ze het nieuws volgen, via welke bronnen en hoe betrouwbaar ze de door hen geraadpleegde bronnen vinden. Een meerderheid van de scholieren houdt zich bezig met het volgen van de actualiteit (83%). Van deze groep houdt 43% zich incidenteel bezig met het nieuws en volgt 40% het nieuws intensief. Daartegenover houdt 17% van de jongeren zich helemaal niet bezig met het nieuws. Dit percentage is onder leerlingen van ZZ significant hoger (35%).

Aan jongeren is gevraagd welke nieuwsbronnen zij raadplegen (grafiek 6.1). Het populairste medium is de televisie (journaal, actualiteitenprogramma's), direct gevolgd door online nieuwssites (bijvoorbeeld NU.nl, NOS.nl) en social media platforms. Traditionele media als radio en krant zijn beduidend minder populair onder jongeren.

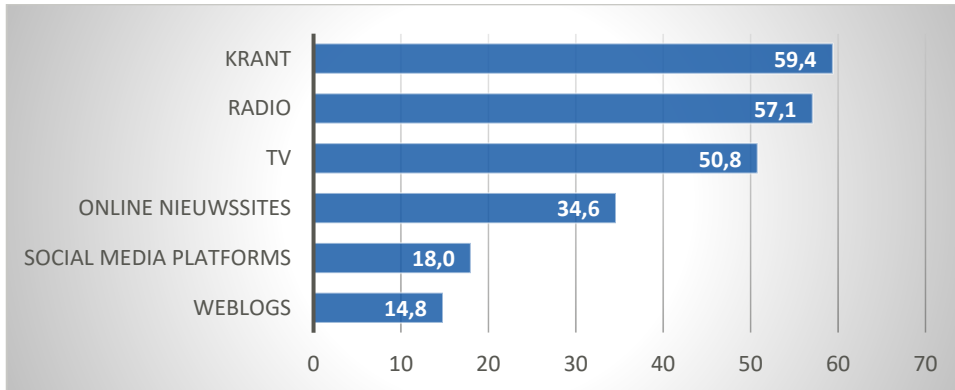
Grafiek 6.1: Percentage jongeren dat gebruikmaakt van nieuwsbron

Een toename aan desinformatie en nepnieuws – vooral op social media – heeft ertoe geleid dat de geloofwaardigheid en betrouwbaarheid van (online) nieuwsbronnen steeds vaker ter discussie staat. In dit onderzoek zien we dit beeld terugkomen:

jongeren hebben het meeste vertrouwen in traditionele media als krant, radio en tv. De betrouwbaarheid van online nieuwsbronnen wordt aanmerkelijk lager ingeschat.

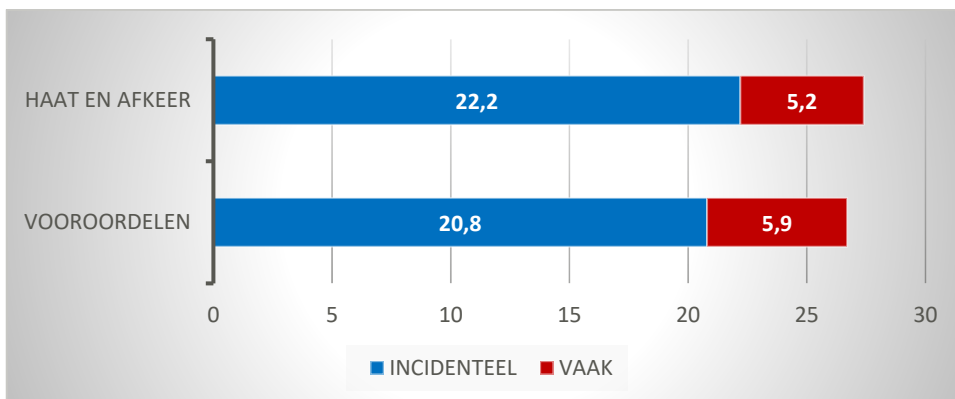
Grafiek 6.2: Percentage jongeren dat nieuwsbron (meestal) betrouwbaar vindt

6.2 Exclusie en discriminatie

Op social media circuleren nogal eens discriminerende en haatzaaiende berichten. In dit soort berichten wordt opgeroepen tot het buitensluiten of anders behandelen van mensen op grond van hun uiterlijk, naam, afkomst of vermeende identiteit. Hoewel dit soort berichten – die vrijwel altijd berusten op vooroordelen en onterechte generalisaties – kunnen worden beschouwd als een uitlaatklep van een beperkte groep mensen, hebben ze wel degelijk een impact (Van Gorp e.a., 2020). Zeker wanneer de toon van de berichten erg giftig en haatdragend is.

Grafiek 6.3: Confrontatie met discriminerende berichten tegenover medeleerlingen (%)

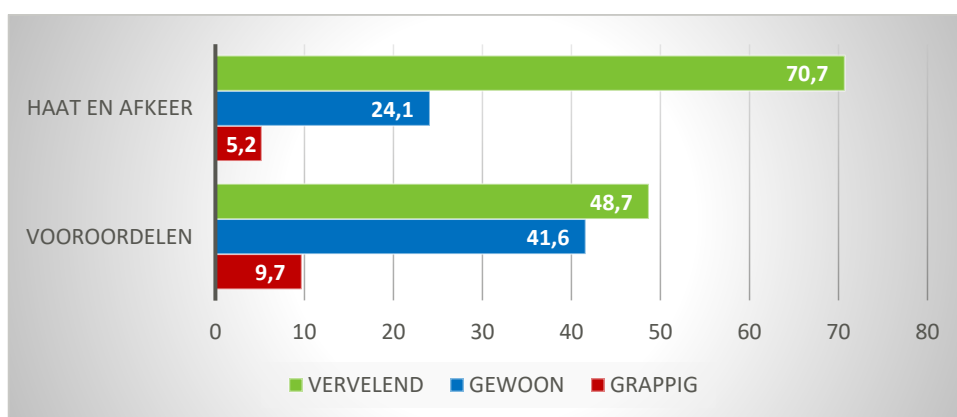

In het onderzoek is aan jongeren gevraagd of zij via social media wel eens haatberichten hebben ontvangen of berichten met vooroordelen tegenover leerlingen met een andere leefstijl, etnische achtergrond of geloofsovertuiging (grafiek 6.3). Het gaat dus niet over een confrontatie met algemene haatberichten (bijvoorbeeld voor of tegen Zwarte Piet of voor of tegen een bepaalde bevolkingsgroep), maar over berichten die specifiek betrekking hebben op een medeleerling.

Ruim een kwart van de jongeren heeft via social media dit soort berichten ontvangen. Er zijn geen verschillen in prevalentiecijfers tussen jongens en meisje of tussen leeftijdsgroepen. Wel is er een significant verschil tussen de deelnemende scholen: naar verhouding geven meer leerlingen van XX en YY aan dat zij discriminerende berichten hebben ontvangen.

Het onder ogen krijgen van dit soort berichten is één ding, wellicht belangrijker is wat jongeren van dit soort berichten vinden. In grafiek 6.4 is te lezen dat jongeren doorgaans wat laconieker reageren op berichten met vooroordelen dan op haatberichten. Uit een nadere analyse blijkt dat meer jongens dan meisjes dit soort berichten wel 'geinig' vinden of ze halen er hun schouders voor op. Meisjes vinden dit soort berichten vaker vervelend.

Grafiek 6.4: Beoordeling discriminerende berichten (%)

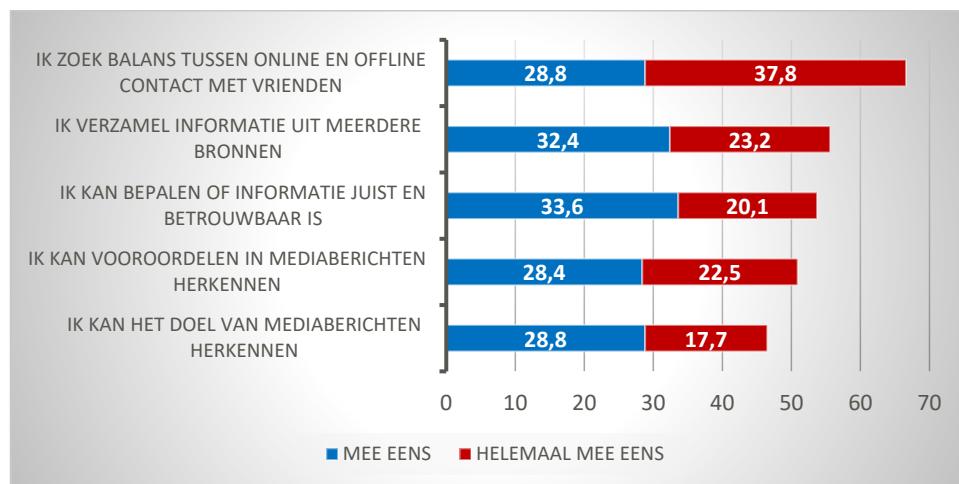

6.3 Mediawijsheid en herkennen desinformatie

Mediawijsheid staat voor een verzameling competenties die een jongere nodig heeft om actief, kritisch en bewust te kunnen deelnemen aan de mediasamenleving. In dit onderzoek is mediawijsheid gemeten aan de hand van vijf stellingen waarop jongeren konden antwoorden met een vijfpuntsschaal van 'helemaal eens' tot 'helemaal oneens'. In grafiek 6.5 is per stelling te lezen hoeveel procent van de jongeren het er (helemaal) mee eens is. Dit is te beschouwen als het percentage jongeren dat zelf aangeeft over de betreffende mediacompetentie te beschikken.

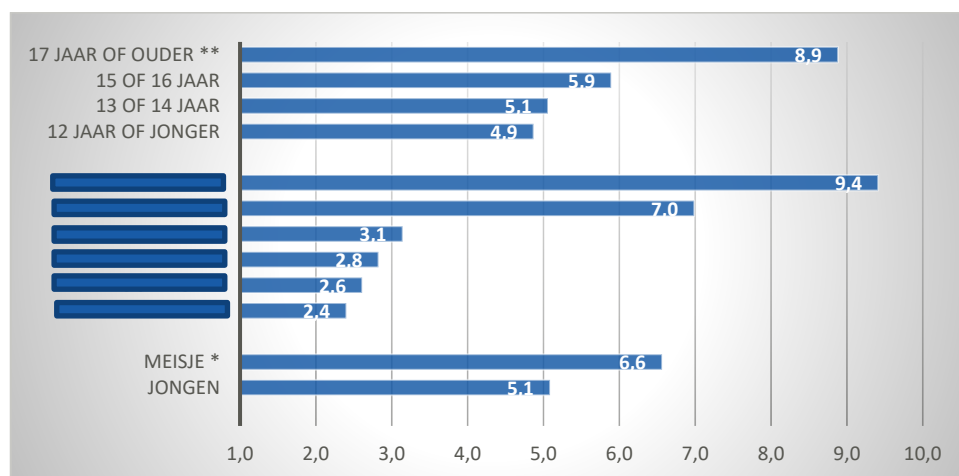
Jongeren zoeken vooral naar een gezonde balans tussen het online en offline ontmoeten van vrienden (67%). Iets meer dan de helft van de jongeren zegt bij het zoeken naar informatie altijd meerdere bronnen te raadplegen om zodoende een volledig en genuanceerd beeld te krijgen (56%). Ook iets meer dan de helft van de jongeren zegt te kunnen bepalen of informatie juist en betrouwbaar is (54%). Ze zijn volgens zichzelf dus in staat om nepnieuws te herkennen. 51% van de jongeren zegt vooroordelen in mediaberichten te kunnen identificeren. Het gaat dan bijvoorbeeld over racisme in nieuwsartikelen of vooroordelen tegen vrouwen in songteksten. Tot slot zegt 46% van de jongeren in staat te zijn om het *doel* van een mediabericht te herkennen, bijvoorbeeld om te informeren, om geld te verdienen, om te overtuigen of om te entertainen.

Grafiek 6.5: Inschatting eigen competenties mediawijsheid (% eens en helemaal mee eens)

Op basis van de antwoorden op de vijf stellingen is een schaal voor mediawijsheid samengesteld.²³ Grafiek 6.6 laat zien dat mediawijsheid sterk samenhangt met leeftijd. Naarmate jongeren ouder worden, zijn ze meer mediawijs. Dit geldt vooral voor de 17-plussers. Een vergelijking tussen de deelnemende scholen toont dat vooral de leerlingen van YY bovengemiddeld over mediacompetenties beschikken. Meisjes scoren gemiddeld hoger op de schaal voor mediawijsheid dan jongens.

Grafiek 6.6: Scores op competentieschaal voor mediawijsheid (1-10)

6.4 Social media: tell me about it...

Dat jongeren volop gebruik maken van social media is overduidelijk. Door de hoeveelheid tijd die jongeren online doorbrengen, worden ze ook wel aangeduid als 'de schermgaande jeugd' (Valkenburg, 2014). In dit rapport ligt het accent op online veiligheid en hierdoor is vooral aandacht besteed aan online problemen en negatieve

²³ De betrouwbaarheid van de geconstrueerde schaalvariabele om mediawijsheid te meten is: $\alpha = 0,77$ ($n=423$).

aspecten van social mediagebruik. Maar jongeren besteden natuurlijk niet zomaar zo veel tijd online: social media hebben ook veel te bieden. Om inzicht te krijgen in het belang dat jongeren hechten aan sociale media, is gevraagd wat zij het allerleukste vinden aan social media (figuur 6.7).

Figuur 6.7: Categorisering van door jongeren benoemde positieve kanten van social media

Voor jongeren zijn social media het middel om contact te hebben met anderen. Via sociale media kunnen zij op een gemakkelijke, laagdrempelige manier in contact blijven met vrienden en familie. Sommige jongeren benadrukken het belang van social media in coronatijd om aansluiting te behouden met anderen. Ook bieden social media voor veel jongeren een uitweg tegen verveling. Jongeren gaan online voor ontspanning en afleiding. Het kijken naar grappige filmpjes is erg populair. Een aantal jongeren is vooral geïnteresseerd in wat anderen doen: social media bieden een inkijkje in het leven van door hen bewonderde anderen. Dit is voor jongeren zowel amusant als inspirerend. In iets mindere mate noemen jongeren het voordeel van social media als onbeperkte informatiebron.

Aan de jongeren is ook gevraagd waarover zij zich de meeste zorgen maken bij social mediagebruik. Opvallend is dat een substantieel deel van de jongeren aangeeft zich helemaal geen zorgen te maken. Na een optelling van antwoorden als “no concerns for me”, “ik maak me nergens zorgen over”, “niks, het boeit mij niet wat er gepost wordt van mij door anderen”, blijkt dat 29% van de jongeren min of meer expliciet aangeeft dat ze geen negatieve kanten zien of ervaren bij social media.

De jongeren die zich wel zorgen maken, noemen daarbij het vaakst (cyber)pesten en specifieke uitingen daarvan als exposure en bodyshaming. Misbruik van persoonlijke gegevens – of het nu door hackers of treiteraars gebeurt – is voor relatief veel jongeren een schrikbeeld. Opmerkingen als “dat je wordt gekleineerd of uitgelachen

voor je eigen mening”, “dat mensen foto’s van mij maken en naar andere sturen” en “my pictures getting leaked”, “being exposed and blackmailed” geven aan dat jongeren het angstwakkend vinden om publiekelijk te worden bespot.

Racisme, uitsluiting en ‘hate comments and prejudice’ vormen een tweede cluster in de open antwoorden. In het verlengde van negatieve beeldvorming wordt door jongeren ook de zorg uitgesproken over het circuleren van leugens en nepnieuws: “dat iedereen gelooft wat die ziet” en “dat je een beeld creëert over wat goed en fout, mooi of lelijk is, maar dat niet klopt”.

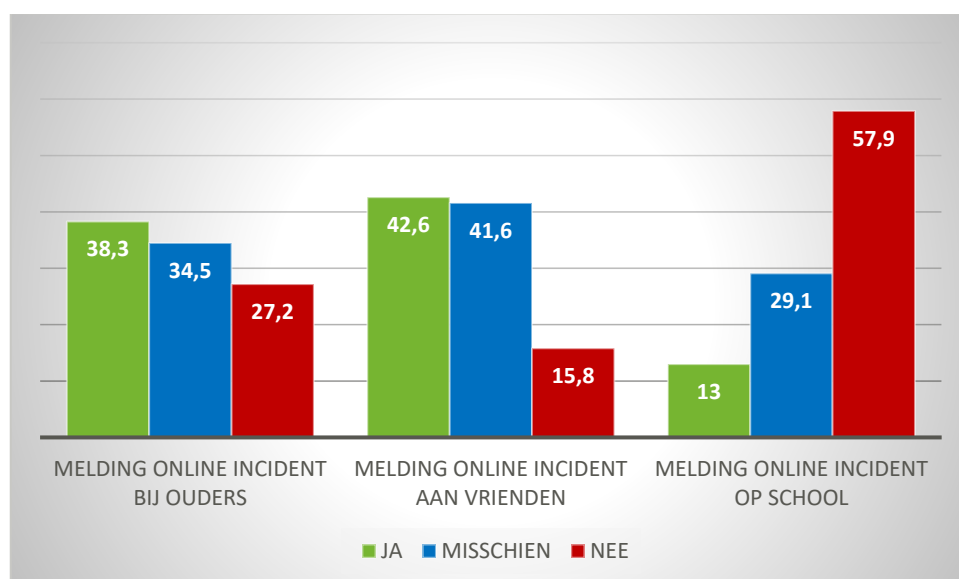
Een derde cluster heeft te maken met het dwingende karakter van social media. Jongeren ervaren dat social media veel tijd en aandacht vraagt en soms ook verslavend is: “being too distracted from real life by it”, “dat niemand er meer van af kan omdat het verslaafd is”.

Tot slot wordt een aantal opmerkingen gemaakt over het risico om slachtoffer te worden van online criminaliteit. Meer specifiek hebben jongeren het over oplichters, hackers, ‘vieze mannen’ en de verspreiding van virussen.

6.5 Hulpbehoefte en informatie vragen van jongeren

Aan jongeren is gevraagd of zij een vervelende internetervaring, bijvoorbeeld met pesten, misbruik of oplichting, zouden melden aan hun ouders, vrienden of aan iemand op school, bijvoorbeeld een leraar of een vertrouwenspersoon. In grafiek 6.8 is te lezen dat jongeren vooral bereid zijn om hun ervaring met vrienden te delen. In iets mindere mate gaan jongeren met hun verhaal naar hun ouders. Vervelende internetervaringen worden naar verhouding het minst vaak gedeeld met iemand op school.

Grafiek 6.8: Meldingsbereidheid na een online incident (% ja, misschien, nee)

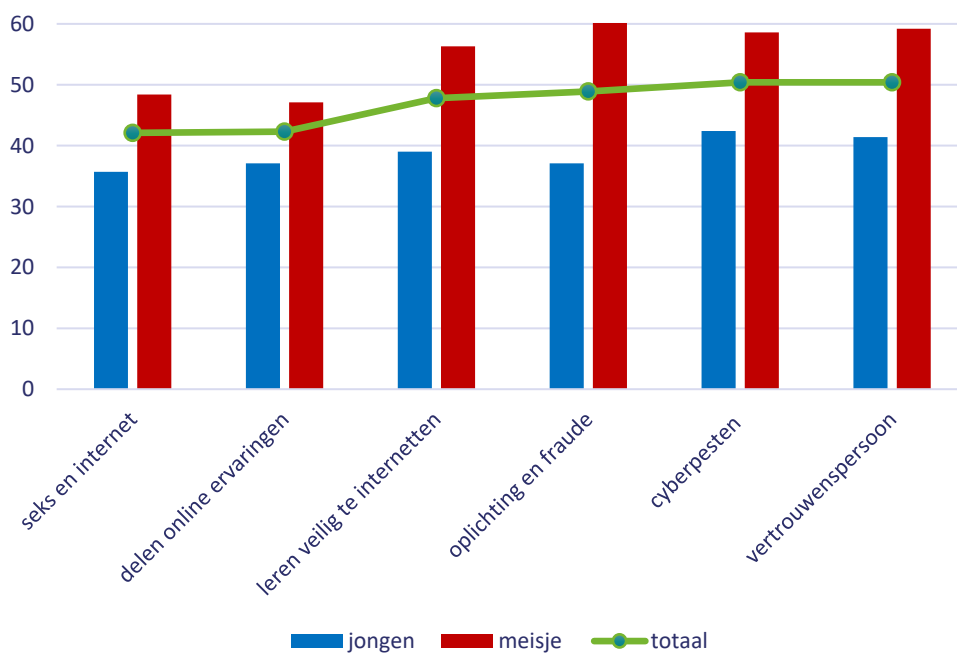
Bij meldingsbereidheid is duidelijk sprake van een leeftijdseffect: hoe jonger, hoe groter de bereidheid om vervelende ervaringen te delen met ouders of met iemand op school. Bij melding aan vrienden is geen sprake van een leeftijdseffect.

Een vergelijking tussen scholen laat zien dat leerlingen van XX en YY significant minder bereid zijn om online incidenten op school te melden. Dit hangt vermoedelijk samen met het gegeven dat bij deze scholen relatief veel oudere leerlingen (16-plus) aan het onderzoek hebben deelgenomen.

Meer meisjes delen hun ervaringen met vrienden. Verder zijn er tussen jongens en meisjes geen verschillen in meldingsbereidheid.

In dit onderzoek is aan jongeren gevraagd wat zij van hun school verwachten als het gaat over het bevorderen van online veiligheid en mediawijsheid (grafiek 6.9). Hierbij is gevraagd of school meer aandacht zou moeten besteden aan de drie probleemgebieden: cyberpesten, online seks en online oplichting. Daarnaast is gevraagd of jongeren op school meer willen leren over veilig internetten, of ze op school vaker willen praten over wat je doet en meemaakt als je aan het internetten bent, en of ze behoefte hebben aan een vertrouwenspersoon op school om mee te kunnen praten na een vervelende online ervaring.

Grafiek 6.9: Informatiebehoefte jongeren (% instemming per aandachtsgebied)

Over het algemeen antwoordt ongeveer de helft van de jongeren bevestigend op alle zes vragen: er is dus duidelijk behoefte aan een sterkere rol van school als het gaat over het bevorderen van online veiligheid en mediawijsheid. Opvallend is dat significant meer meisjes dan jongens behoefte hebben aan een school die op het gebied van cyberwijsheid verantwoordelijkheid neemt en initiatief toont.

7. Cyberwijs!?

Wat speelt in tijden van corona? Wat doen jongeren online en wat zijn hun ervaringen? In dit afsluitende hoofdstuk worden de voornaamste bevindingen van de meting met de *Online Tool Internetveiligheid 2.0* op een rijtje gezet. Dit cijfermatige inzicht legt een basis voor een strategie gericht op preventie van online incidenten en het mediawijzer maken van jongeren. Als eerste aanzet voor een dergelijke strategie beschrijven we scenario's om de geconstateerde problemen gericht aan te pakken.

7.1 Samenvattende conclusies

De aanleiding tot dit onderzoek was de vraag vanuit de Taskforce Digitale Veiligheid om de aard en omvang van online incidenten onder Amsterdamse scholieren in kaart te brengen. Zeker in coronatijd, nu de afhankelijkheid van internet is toegenomen, is het zinvol om na te gaan met welke online problemen jongeren te maken hebben.

In coronatijd zijn social media voor jongeren een belangrijke uitlaatklep. Jongeren besteden dan ook aanzienlijk meer tijd online, onder andere aan YouTube, Instagram en Whatsapp. Ze vinden het fijn dat ze via social media contact kunnen maken en behouden met vrienden. Het bekijken en delen van grappige filmpjes zijn ook belangrijke activiteiten. Een deel van de jongeren gaat online voor afleiding en om de vervelende kanten van de lockdown te vergeten. Zoals ook in een recent onderzoek van het Safer Internet Centre naar voren komt, biedt internet voor jongeren 'een lichtpuntje in coronatijd'.²⁴

Social media hebben voor jongeren dus vooral een positieve functie. Toch zijn er ook incidenten en problemen. Zo is het aantal jongeren met symptomen van een internetverslaving toegenomen. Ook heeft een aanzienlijk deel van de jongeren te maken met (cyber)pesten. Hierbij speelt met name het fenomeen van exposure en shaming een rol: op school circuleren filmpjes van leerlingen die zonder medeweten en instemming van de geportretteerde zijn gemaakt. Tevens is er een toename in het aantal leerlingen dat te maken heeft gehad met commerciële misleiding of oplichting.

Een laatste bevinding die we hier willen belichten is dat veel jongeren hun ervaringen met online incidenten delen met vrienden. Bijna twee derde van de jongeren meldt online incidenten niet op school, terwijl de helft van de jongeren aangeeft dat zij willen dat hun school meer verantwoordelijkheid en initiatief toont in het bevorderen van online veiligheid en mediawijsheid. Op basis van de onderzoeksbevindingen schetsen we in de volgende paragraaf enkele scenario's voor toekomstige interventies.

²⁴ Onderzoek Safer Internet Day, uitgevoerd door Choice in opdracht van Safer Internet Centre (Siebelhoff, M. en Fastenau, J., 2021).

CYBERWIJS in tijden van Corona!?

Een onderzoek naar online gedrag, online incidenten en online wijsheid onder Amsterdamse scholieren 20/21

Wat doen jongeren online?

Jongeren gebruiken internet vooral om met elkaar in contact te blijven. Zeker in coronatijd zijn social media belangrijk om aansluiting te behouden met anderen.

Jongeren gaan online voor ontspanning en afleiding. Het kijken naar grappige filmpjes is erg populair.

In vergelijking met eerdere metingen besteden jongeren meer tijd aan online schoolwerk.

Hoeveel tijd zijn jongeren online?

8 1 op de 5 jongeren is meer dan 8 uur per dag online.

De gemiddelde schermtijd is in vergelijking met eerdere metingen significant toegenomen.

Meisjes besteden meer tijd online dan jongens.

1 op de 3 jongeren gaat online om te ontsnappen aan alledaagse zorgen en problemen.

1 op de 17 jongeren vertoont symptomen van een internetverslaving. Het percentage internetverslaafden is in vergelijking met eerdere metingen significant toegenomen.

Wat hebben ze meegemaakt?

Wordt er gepest op school?

1 op de 6 jongeren is getuige van (cyber)pesten op school.

1 op de 12 jongeren is gepest door een of meer medeleerlingen.

1 op de 14 jongeren heeft zelf een of meer medeleerlingen gepest.

Er is een wisselwerking tussen pesten en gepest worden. Dit vraagt om meer aandacht voor de context van pestincidenten.

1 op de 4 jongeren heeft een compromitterend filmpje gezien waarop een medeleerling staat afgebeeld zonder zijn of haar medeweten en goedkeuring.

1 op de 5 jongeren stuurt dit soort filmpjes vervolgens weer door aan anderen.

Jongeren maken zich veel zorgen over (online) pesten. Om zelf online te worden bespot en vernederd (exposure en shaming), is voor veel jongeren een schrikbeeld.

Welke ervaringen hebben jongeren met online oplichting?

1 op de 5 jongeren is commercieel misleid.

1 op de 8 jongeren is opgelicht bij online aankopen.

Bij 1 op de 20 jongeren zijn persoonsgegevens misbruikt.

1 op de 30 jongeren had te maken met ransomware.

1 op de 50 jongeren had te maken met sextortion.

1 op de 5 jongeren is gersonseld als katvanger. Slechts een enkeling voelt zich door dit soort verzoeken aangesproken.

Een vergelijking met eerdere metingen toont een toename van het aantal jongeren dat betrokken is bij online criminaliteit. 5,4%

ongeveer 1 op de 20 jongeren heeft zelf anderen opgelicht.

Waar hebben jongeren behoefte aan?

Welke online ervaringen hebben jongeren op seksueel gebied?

Jongeren krijgen regelmatig vragen of verzoeken over seks.

1 op de 5 jongeren heeft het verzoek gehad tot het hebben van seksueel contact. Meer meisjes dan jongens krijgen seksueel getinte vragen.

Naarmate jongeren ouder worden, is er meer online seksuele communicatie.

In vergelijking met eerdere metingen is de prevalentie van seksuele communicatie toegenomen. Jongeren vinden dit soort communicatie niet altijd leuk of prettig.

Dit geldt vooral voor meisjes. Een verzoek tot het maken of delen van naaktbeelden wordt door de meeste jongeren als vervelend ervaren.

Als een online ontmoeting leidt tot een offline afspraak, verloopt dit vrijwel altijd goed. 1 jongere heeft een vervelende ontmoeting gehad, omdat de ander seks wilde.

Hoe mediawijs zijn jongeren en wat zouden ze willen leren?

Een meerderheid van de jongeren volgt het nieuws. Vooral TV en online nieuwssites zijn populair.

1 op de 4 jongeren ontving haatberichten of berichten met vooroordelen tegenover leerlingen met een andere leerstijl, etnische achtergrond of geloofsovertuiging.

Jongeren hebben het meeste vertrouwen in traditionele media. De betrouwbaarheid van online nieuwsbronnen wordt aanmerkelijk lager ingeschat.

Mediawijsheid hangt sterk samen met leeftijd. Naarmate jongeren ouder worden, zijn ze meer mediawijs.

Ongeveer de helft van de jongeren wil dat hun school meer initiatief neemt in het bevorderen van online veiligheid en mediawijsheid. Jongeren zijn vooral bereid hun negatieve ervaringen met vrienden en op de 2e plaats met familie te delen.

Meer aandacht voor online risico's op seksueel gebied, het aanleren van online omgangsvormen en het respecteren van elkaars grenzen is wenselijk.

8%

van de jongeren heeft een sexy foto van zichzelf online geplaatst,

3,5%

van de jongeren liet zich naakt door een ander filmen

2,8%

maakte een blootfilmpje van zichzelf. In sommige gevallen hebben jongeren achteraf spijt van het online (laten) maken van naaktbeelden.

STUDIE (20/21) in opdracht van de gemeente Amsterdam (Digital Task Force)

UITGEVOERD DOOR: Joyce Kersters, Dake Schulz en Bilal Hashmi.
NHL-Stenden, Lectoraten Cybersafety en Organisations & Social Media

7.2 Hoe nu verder?

Vrijwel alle scholen besteden aandacht aan online veiligheid en mediawijsheid. Toch wil de helft van de leerlingen dat hun school méér aandacht besteedt aan onderwerpen als seksualiteit en internet, cyberpesten en online criminaliteit. Ook is er behoefte aan meer begeleiding en opvang bij online incidenten en willen leerlingen meer leren over hoe je veilig kunt internetten. De hamvraag is vervolgens hoe scholen al dan niet in samenwerking met de Taskforce Digitale Veiligheid tegemoet kunnen komen aan de behoeftes van leerlingen. Met andere woorden: hoe zorg je voor continue aandacht, begeleiding en sturing op het gebied van online veiligheid en mediawijsheid? In deze paragraaf geven wij hiertoe een aanzet. Hierbij richten wij ons allereerst op de leerling zelf en mogelijkheden van peer to peer empowerment. Aansluitend richten we ons het versterken van competenties bij docenten zodat zij online risico's kunnen herkennen en leerlingen hierbij kunnen begeleiden.

Junior Digital Taskforce

Uit dit onderzoek komt naar voren dat jongeren bij online incidenten en problemen vooral contact en advies zoeken bij leeftijdsgenoten. Deze bevinding komt overeen met resultaten uit eerder onderzoek. Jongeren leren van elkaar en maken elkaar mediawijzer, omdat zij natuurlijke rolmodellen zijn en elkaars belevingswereld en ervaringen delen. Dit leren van elkaar – oftewel peer-to-peer learning – is meestal spontaan, incidenteel en ongestructureerd. Om online veiligheid en mediawijsheid onder jongeren te bevorderen, is het daarom van belang om peer-to-peer learning te organiseren en te structureren. Hierdoor is het tevens mogelijk om maatwerk te bieden voor kwetsbare jongeren. Uit onderzoek naar offline problematiek blijkt dat peer-to-peer learning waarbij alleen peers worden ingezet het meest effectief is (Manders, Metz, & Sonneveld, 2017).

Om vervolg te geven aan dit onderzoek kan gekeken worden naar de inzet van een 'Junior Digital Taskforce': jongeren die zijn geschoold en getraind door experts op het gebied van online veiligheid en mediawijsheid delen hun kennis en expertise als 'buddies' op scholen. Op deze manier kan er invulling worden gegeven aan een gestructureerde vorm van peer-to-peer learning. De 'Junior Digital Taskforce' kan organisatorisch worden ondersteund door de Taskforce Digitale Veiligheid van de gemeente Amsterdam.

Georganiseerd en gestructureerd peer-to-peer learning is eerder toegepast in het SIA-RAAK project 'Social Media in Your Life'.²⁵ Tijdens dit project hebben studenten van de NHL-Stenden opleidingen Creative Business en de Tweedegraads Lerarenopleiding workshops over 21st century skills en mediawijsheid ontwikkeld. Deze workshops zijn op verschillende scholen voor middelbaar onderwijs in

²⁵ Zie voor meer info over het project
<https://www.narcis.nl/research/RecordID/OND1366894/Language/nl>

Leeuwarden uitgevoerd. De studenten zijn tijdens het hele project begeleid en ondersteund door het lectoraat Organisations & Social Media. Uniek aan dit peer-to-peer learning project was dat studenten – nagenoeg leeftijdsgenoten – de workshops hebben verzorgd. In de workshops zijn vragen behandeld als: hoe ga om met informatie online, hoe ga je om met grensoverschrijdend gedrag, et cetera.

De lectoraten 'Cybersafety' en 'Organisations & Social Media' van NHL-Stenden Hogeschool hebben veel expertise op het gebied van projecten²⁶ met jongeren, online veiligheid en mediawijsheid. Wij kunnen desgewenst in samenwerking met de Taskforce Digitale Veiligheid en middelbare scholen in de gemeente Amsterdam een verdiepend en praktijkgericht project 'Junior Digital Taskforce' opzetten en begeleiden. Als voorbereiding op een project 'Junior Digital Taskforce' is een verkenningsfase door middel van focusgroepen gewenst. Op deze manier kan inzicht worden verkregen in de wensen en ideeën van zowel jonge als oudere leerlingen met betrekking tot onderwerpen die zij liever thuis of met leeftijdsgenoten of oudere leerlingen willen bespreken en welke onderwerpen zij liever individueel (buddy-systeem) of een groep(je) willen aankaarten. Dit geldt uiteraard zowel voor de leerling die zich aanmeldt als buddy als voor de leerling die behoefte heeft aan een buddysysteem.

Fact-Fake Project

Uit dit onderzoek komt naar voren dat jongeren het meeste vertrouwen hebben in traditionele media en dat zij de betrouwbaarheid van online nieuwsbronnen aanmerkelijk lager inschatten. Tegelijkertijd verkrijgen veel jongeren hun informatie via online nieuwsbronnen en social media platforms. De betrouwbaarheid van nieuws is ten tijde van de coronapandemie zelf een belangrijk nieuwsitem geworden en termen als fake news, filterbubbel, algoritmes en complottheorie zijn inmiddels gemeengoed. Nieuws – deels uit de traditionele media - wordt steeds meer gedistribueerd via social mediaplatforms. Algoritmes bepalen dan wat je wel en niet ziet en ook de context van nieuws valt vaak weg waardoor de betrouwbaarheid en objectiviteit van het nieuws moeilijk zijn in te schatten.

Informatie verkrijgen, analyseren en beoordelen is een integraal bestanddeel van mediawijsheid. Om vervolg te geven aan dit onderzoek kan gekozen worden voor het opzetten van een 'Fact-Fake Project': in samenwerking met een mediapartner wordt een jongerenredactie opgezet die online content creëert en deelt met andere jongeren via een eigen nieuwskanaal onder begeleiding van experts, journalisten en onderzoekers. Jongeren kiezen hun eigen onderwerpen en ervaringen of creëren content in opdracht van de mediapartner.

Een dergelijk project is in 2019 door studenten van de NHL-Stenden opleiding Communicatie opgezet onder leiding van het lectoraat Organisations & Social Media

²⁶ Zie bijvoorbeeld het project *Cracking the Criminal Mind* (<https://cybersciencecenter.nl/media/1188/2019-10-01-rapport-ccvm-def.pdf>).

in samenwerking met de Leeuwarder Courant. Jongeren en studenten van NHL-Stenden zijn samen het Instagram account *LC-Now* gestart.²⁷ Dit account richtte zich op Friese jongeren in de leeftijdscategorie 14 tot 18 jaar. Doel was het regionale nieuws voor jongeren toegankelijk(er) te maken.

Het lectoraat 'Organisations & Social Media' van NHL-Stenden Hogeschool heeft veel expertise op het gebied van online content creation en kan desgewenst in samenwerking met de Taskforce Digitale Veiligheid een 'Fact-Fake Project' opzetten.

Het 'Fact-Fake Project' kan ook worden uitgevoerd in samenhang met het hierboven genoemde 'Junior Digital Taskforce-project'. Jongeren die deelnemen aan 'Junior Digital Taskforce' krijgen dan hun eigen online mediakanaal waarop zij kennis en ervaringen met andere jongeren kunnen delen.

Teach the teacher

Docenten, mentoren en/of vertrouwenspersonen op school spelen een belangrijke rol in het bevorderen van online veiligheid en mediawijsheid. Toch blijft het grootste deel van wat er online gebeurt – zeker als het gaat over online incidenten – buiten het zicht van de docent. Daarom is het van belang om voor (een selectie van) het onderwijzend personeel een cursus te verzorgen gericht op het herkennen van incidenten, het begeleiden van de betrokken jongeren en het vergroten van digitale weerbaarheid.

Een cursus voor het onderwijzend personeel '*teach the teacher*' kan de volgende onderwerpen bevatten:

- ✓ inzicht in eigen (mogelijk onveilig) online gedrag;
- ✓ praktische informatie over digitaal veilig gedrag en het voorkomen van incidenten;
- ✓ recente ontwikkelingen op het gebied van digitalisering en cybercrime en mogelijke gevolgen hiervan voor leerlingen;
- ✓ praktische informatie over het bevorderen van mediawijsheid en het omgaan met (des)informatie.
- ✓ praktische informatie over het herkennen van online problemen bij leerlingen en het bieden van adequate begeleiding.

Het is essentieel dat docenten oog hebben voor de context van online incidenten: wat is er precies gebeurd, hoe verliep de online communicatie, hoe en waarom is de situatie uit de hand gelopen, wat is er gedaan om de situatie te beëindigen, wat heeft de leerling van het incident geleerd en wat is nodig om incidenten in de toekomst te voorkomen en online weerbaarder te zijn? Dit soort zaken kunnen in een cursus, bijvoorbeeld aan de hand van concrete voorbeelden uit de schoolpraktijk, aan de orde komen.

De lectoraten 'Cybersafety' en 'Organisations & Social Media' van NHL-Stenden Hogeschool hebben al veel onderwijsmateriaal op het gebied van online veiligheid en mediawijsheid ontwikkeld. Ook geven wij regelmatig cursussen aan partners uit het

²⁷ Zie <https://www.instagram.com/lc.now/>

beroepenveld, bijvoorbeeld aan wijkagenten en medewerkers van het OM, om hun cyberkennis te actualiseren. Recent ontwikkelden wij een cursus voor mbo-scholieren en docenten over online groepspolarisatie. Wij kunnen desgewenst in samenwerking met studenten een '*teach the teacher*' cursus ontwikkelen en uitvoeren.

De 'teach the teacher'-cursus' kan worden aangeboden in samenhang met het eerdergenoemde project 'Junior Digital Taskforce' en het 'Fact-Fake Project'. Docenten die de cursus hebben gevolgd kunnen in latere jaren zorg dragen voor het vervolg van deze projecten waarmee een duurzame doorwerking wordt geborgd.

Bronnen

- Bureau Jeugd en Media (2020). *De Internethelden: een lespakket over online veiligheid en digitaal burgerschap*. Den Haag: SIC.
- Goossens, F., Vermande M. en Van der Meulen, M. (2012). *Pesten op school: achtergronden en interventies*. Den Haag: Boom Lemma.
- Gorp, B. van, Hove, J. van, Figoureux, M., & Vyncke, B. (2020). *Anders communiceren over migratie en vluchtelingen: Aan de slag met frames en counterframes*. Leuven: Instituut voor Mediastudies, KU Leuven
- Groot, R.M. de (2018). Beperken en negeren, of verbinden en opvoeden? Internetgedrag van jongeren met een LVB. *Sozio*, 23 (4), p.14-17.
- Huitsing, G., Meulen, M. van der, & Veenstra, R. (2015). Pesten als groepsproces. In: M. Vermande, M. van der Meulen, & A. Reijntjes (red.), *Pesten op school: Achtergronden en interventies*, 2e druk (pp. 83-98). Amsterdam: Boom|Lemma.
- Kerstens, J. (2015). *Youth and cybersafety: Youth being at risk and being a risk on the internet*. Heerlen: OU.
- Kerstens, J., & Stol, W. (2012). *Jeugd en Cybersafety: Online slachtoffer- en daderschap onder Nederlandse jongeren*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Kerstens, J., Westers, S. & Riemersma, S. (2019). *Cracking the Criminal Mind: een verkenning van toekomstige cybercriminele verdienmodellen*. Leeuwarden: Onderzoeksgroep Cybersafety.
- Manders, W., Metz, J., & Sonneveld, J. (2017). *Literatuuronderzoek naar peer-to-peer in het jongerenwerk*. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.
- Pijpers, R. (2017). *Mediawijsheid voor leerlingen met een licht verstandelijke beperking*. Zoetermeer: Mijn Kind Online (Kennisset)
- Siebelhoff, M., & Fastenau, J. (2021). *Onderzoek Safer Internet Day 2021 – in opdracht van Safer Internet Centre*. Amsterdam: Choice.
- Stichting Kennisset - Stichting School & Veiligheid (2015). *Sociale veiligheid op school en internet*. Zoetermeer: Kennisset.
- Vergeer, M. & Nikken, P. (2015). *Media en kinderen met een LVB: een analyse van wat er al is en wat nog nodig is om kinderen met een LVB te includeren bij mediawijsheid*. Utrecht: NJI.
- Valkenburg, P. (2014). *Schermgaande jeugd: over jeugd en media*. Amsterdam: Prometheus-Bert Bakker

Over de auteurs

Dit project betreft een cross-over van twee lectoraten van NHL-Stenden Hogeschool. Het bundelen van krachten vanuit verschillende disciplines leidt volgens ons tot een gebalanceerde en tegelijkertijd gedegen aanpak. In deze bijlage introduceren we beide lectoraten en de bij dit onderzoek betrokken personen.

Cybersafety - Dr. Joyce Kerstens

Het lectoraat Cybersafety is gespecialiseerd in digitale veiligheid. Door onze praktijkgerichtheid spelen we een grote rol bij het ontwikkelen van producten of diensten, het uitvoeren van toegepast onderzoek en het geven van advies. Wij voeren hoogwaardig, onafhankelijk en praktijkgericht onderzoek uit, ten gunste van het veiligheidsonderwijs en de veiligheidspraktijk. Speerpunten in ons onderzoek zijn 'trends in cybercrime', 'jeugd en cybersafety', 'digitale weerbaarheid' en 'publiek-private allianties bij het bestrijden van cybercrime'.

Joyce Kerstens (1965) is associate lector bij de onderzoeksgroep Cybersafety waar zij vanaf 2005 werkt. Daarvoor was zij onder meer werkzaam bij beleidsadviesbureau B&A Groep in Den Haag, bij onderzoeksinstituut ITS van de Radboud Universiteit en was zij directeur van onderzoeksbureau Domenie & Kerstens, een bureau dat zich bezighoudt met onderzoek op politiek-bestuurlijk terrein. Bij de onderzoeksgroep heeft Joyce onder meer onderzoek gedaan naar cameratoezicht, jeugd en cybersafety, bodycams en ANPR. Recentelijk heeft zij twee pilotprojecten afgerond: *Teenage Crime Fighters* en *Cracking the Criminal Mind*. In deze pilotprojecten werkten digitaalvaardige jongeren, onderzoekers en experts van de politie samen om cybercrime tegen te gaan.

Bilal Hashmi (1995) is student aan de NHL-Stenden Hogeschool. Op dit moment bevindt Bilal zich in de afstudeerfase van de opleiding Integrale Veiligheidskunde. Zijn afstudeeronderzoek is onderdeel van dit project naar online veiligheid onder Amsterdamse scholieren. Bilal richt zich hierbij op mogelijke preventieve maatregelen en empirisch onderbouwde interventies. Dit doet hij in samenwerking met het lectoraat Cybersafety, de Digital Taskforce Amsterdam en de deelnemende scholen in het voortgezet onderwijs. Bilal heeft in semester 2020/2021 de minor '*Cybersafety: Rechtshandhaving in een digitale samenleving*' afgerond. Tijdens deze minor heeft hij een onderzoek uitgevoerd naar de aard en omvang van digitale criminaliteit op de BES-eilanden in opdracht van het Korps Politie Caribisch Nederland (KPCN). De bevindingen van dit onderzoek zijn vertaald naar praktijkgerichte en organisatorische aanbevelingen voor het KPCN.

Organisations & Social Media – Dr. Deike Schulz

Het lectoraat Organisations & Social Media richt zich op *meaningful communication* en bestudeert online en offline communicatie in samenhang. Meaningful communication draait om het samenspel van online en offline content (bijv. tekst, beeld en audio) wat gebruikers/makers inspireert en motiveert om in dialoog met elkaar te treden (bijvoorbeeld in een online community door een gesprek met anderen of door het reageren op content van anderen). Betrokkenheid is hierbij een belangrijke schakel omdat deze een drijfveer vormt om bijvoorbeeld op basis van content en dialoog van- en met elkaar te leren, of bij te dragen aan de verbetering van een product of dienst. Dit kan o.a. door middel van feedback in de vorm van nieuwe content die actoren (burgers, organisaties) produceren en met elkaar delen. Aansluitend hierop maken wij ook gebruik van, en dragen wij bij aan, de ontwikkeling van theorie en praktijk kennis rondom mediawijsheid. Mediawijsheid en 'media wijzer worden' is in ons optiek niet alleen belangrijk voor burgers maar ook voor bedrijven en andere organisaties, die hun stakeholders via sociale netwerken willen bereiken en een band willen opbouwen of onderhouden op basis van vertrouwen, kwaliteit van de content, empathie en duurzaamheid.

Deike Schulz is associate lector aan de NHL-Stenden hogeschool te Leeuwarden en sinds mei 2017 tevens verantwoordelijk voor het lectoraat Organisations & Social Media binnen de Academy for Communication & Creative Business. Samen met collega's, studenten en bedrijven verricht zij onderzoek naar de rol en invloed van betekenisvolle content, -dialoog en betrokkenheid via sociale netwerken. Deike is gepromoveerd aan de Radboud Universiteit Nijmegen, Nijmegen School of Management. Hier deed zij onderzoek naar de interactie tussen consumenten binnen sociale media en hoe door deze interactie legitimiteit wordt gecreëerd voor bedrijven en hun producten en diensten.

Bijlage 1: uitnodigingsmail

Online versie

Beste leerling,

Waarschijnlijk zit je in deze coronatijd vaak op internet: om met je vrienden te chatten, filmpjes te kijken of te gamen. En natuurlijk ook om online lessen te volgen. Meestal is dat leuk, maar er kunnen ook dingen gebeuren die heel vervelend zijn, zoals online pesten. Om beter te begrijpen wat jij online allemaal meemaakt en doet, voert de gemeente Amsterdam een onderzoek uit. De resultaten van dit onderzoek willen we gebruiken om het internet voor jou en andere jongeren veiliger te maken.

Hoe kun je meedoen aan dit onderzoek

Jouw school doet mee aan dit onderzoek en natuurlijk kun jij zelf ook meedoen.

- Klik op onderstaande button om naar de online vragenlijst te gaan
- Je kunt dan aangeven wat jij hebt meegemaakt
- en of je dit misschien vervelend vindt

Of de online vragenlijst veilig is? Ja hoor, al jouw antwoorden zijn anoniem. Het invullen van de vragenlijst kost niet veel tijd.

Naar vragenlijst

Dear Student,

You are probably often on the internet during this corona time: to chat with your friends, to play games or to watch videos and to take online lessons. Usually this is fun, but it is also possible that you experience very unpleasant things, such as online bullying.

To better understand what you experience and do online, the City of Amsterdam is conducting an online survey. We want to use the outcomes of this survey to make the internet a safer place for you and other young people.

How to participate in this online survey.

Your school takes part in this survey and of course you can participate yourself. If you click on the button below, you will be taken to an online questionnaire.

- You can then indicate what you have experienced
- and whether you find this unpleasant or not.

Whether the online questionnaire is safe? Yes, all your answers are anonymous. Filling in the questionnaire does not take much time.

To online survey

Do you have any questions about this survey?

Please do not hesitate to contact us via cybersafety@nhlstenden.com
Thank you very much for your cooperation!

Bijlage 2: vragenlijst

[tekst]

Welkom!

Dit is een vragenlijst over wat jij allemaal doet en meemaakt wanneer je aan het internetten bent. Het is belangrijk dat je de vragenlijst alleen invult. Al jouw antwoorden zijn persoonlijk en worden vertrouwelijk behandeld.

Veel plezier met het invullen van de vragenlijst!

- 1) Ben je een...
 - ☐ Jongen
 - ☐ Meisje
- 2) Hoe oud ben je?
 - ☐ 12 jaar of jonger
 - ☐ 13 of 14 jaar
 - ☐ 15 of 16 jaar
 - ☐ 17 jaar of ouder
- 3) Op welke school zit je?
 - ☐ XX
 - ☐ YY
 - ☐ ZZ
 - ☐ QQ
 - ☐ XY
 - ☐ XZ
- 4) Welk schooltype volg je? Als je in een gemengde brugklas zit, geef dan aan welk schooltype je hierna denkt te gaan volgen.
 - ☐ Praktijkonderwijs / Speciaal onderwijs
 - ☐ Vmbo
 - ☐ Havo
 - ☐ Vwo (atheneum / gymnasium)
- 5) In welke klas zit je?
 - ☐ Jaar 1
 - ☐ Jaar 2
 - ☐ Jaar 3
 - ☐ Jaar 4
 - ☐ Jaar 5
 - ☐ Jaar 6
- 6) Op internet – via je computer, tablet of mobiel – kun je veel verschillende dingen doen. Wat doe jij op internet?

	helemaal nooit	bijna nooit	soms	vaak	heel vaak
1. Informatie zoeken (over personen, plaatsen, bepaalde onderwerpen)	☐	☐	☐	☐	☐
2. Gebruiken voor school (huiswerk, opdrachten, werkstukken)	☐	☐	☐	☐	☐
3. Gamen / online spelletjes	☐	☐	☐	☐	☐
4. Chatten met anderen (bijv. via Whatsapp, Instagram, Facebook)	☐	☐	☐	☐	☐
5. Videobellen (Zoom, Skype, Teams)	☐	☐	☐	☐	☐
6. Filmpjes kijken (bijv. op YouTube, TikTok)	☐	☐	☐	☐	☐
7. Live streamen (bijv. via Twitch of Instagram Stories)	☐	☐	☐	☐	☐
8. Shoppen (via online winkels of Marktplaats)	☐	☐	☐	☐	☐
9. Contact maken via Tinder of andere datingsites.	☐	☐	☐	☐	☐

- 7) Hoeveel tijd ben je gemiddeld per dag actief aan het internetten? [i] op je telefoon kun je zien wat je gemiddelde schermtijd is, bijvoorbeeld via de app Digitaal welzijn]

minder dan 1 uur per dag

- ☐ 1 à 2 uur per dag
☐ 3 à 4 uur per dag
☐ 5 à 6 uur per dag
☐ 7 à 8 uur per dag
☐ meer dan 8 uur per dag

8)

	helemaal nooit	bijna nooit	soms	vaak	heel vaak
1.Hoe vaak ga je langer door met internetten, terwijl je je had voorgenomen om te stoppen?	☐	☐	☐	☐	☐
2.Hoe vaak voel je je rot als je niet kunt internetten? (bijvoorbeeld als je je computer of mobiele telefoon niet kunt gebruiken)	☐	☐	☐	☐	☐
3.Hoe vaak heb je het gevoel dat je verslaafd bent aan internetten?	☐	☐	☐	☐	☐
4.Hoe vaak ga je internetten om niet aan andere dingen te hoeven denken?	☐	☐	☐	☐	☐
5.Hoe vaak heb je ruzie met anderen gekregen omdat je lang zit te internetten? (bijvoorbeeld met je ouders of je vrienden)	☐	☐	☐	☐	☐
6.Hoe vaak heb je andere dingen verwaarloosd om te kunnen internetten? (bijv. je huiswerk, sport of hobby's)	☐	☐	☐	☐	☐
7.Hoe vaak wilde je minder gaan internetten, maar lukte dat niet?	☐	☐	☐	☐	☐

- 9) Kun je goed met je ouders opschieten?
- ☐ altijd
 - ☐ heel vaak
 - ☐ soms
 - ☐ bijna nooit
 - ☐ nooit
- 10) Stel je maakt iets vervelends mee als je aan het internetten bent. Vertel je dit dan aan je ouders?
- ☐ Ja
 - ☐ Misschien
 - ☐ Nee
- 11) Kun je goed opschieten met anderen van jouw leeftijd?
- ☐ altijd
 - ☐ heel vaak
 - ☐ soms
 - ☐ bijna nooit
 - ☐ nooit
- 12) Stel je maakt iets vervelends mee als je aan het internetten bent. Vertel je dit dan aan je vrienden?
- ☐ Ja
 - ☐ Misschien
 - ☐ Nee
- 13) Vind je het leuk op school?
- ☐ altijd
 - ☐ heel vaak
 - ☐ soms
 - ☐ bijna nooit
 - ☐ nooit
- 14) Stel je maakt iets vervelends mee als je aan het internetten bent. Vertel je dit dan aan iemand op school (bijvoorbeeld aan een leraar of vertrouwenspersoon)?
- ☐ Ja,
 - ☐ Misschien
 - ☐ Nee

[tekst]

De volgende vragen gaan over pesten

- 15) Ken jij iemand bij jou op school die in de afgelopen drie maanden is gepest?
- ☐ ja
 - ☐ nee → naar 16_a

16) Hoe reageerde je daarop?

- ☐ Ik ging mee pesten
- ☐ Ik deed niets
- ☐ Ik probeerde het pesten te stoppen

16_a Soms wordt er van iemand een foto of filmpje gemaakt waarop diegene **gepest of mishandeld** wordt. Heb jij de afgelopen drie maanden wel eens zo'n foto of filmpje gezien met daarop iemand van jouw school?

- ☐ ja
- ☐ nee → naar 16b

16_aa Heb je die foto of dat filmpje vervolgens met een of meer anderen gedeeld?

- ☐ ja
- ☐ nee → naar 16b

16-aaa Wat vind je er achteraf van dat pest filmpje met anderen hebt gedeeld?

- ☐ Leuk / grappig
- ☐ gewoon
- ☐ vervelend / ik heb er spijt van

16_b Soms wordt er een **blootfoto of blootfilmpje** rondgestuurd, terwijl diegene dat helemaal niet wil. Heb jij het afgelopen jaar wel eens zo'n blootfoto of blootfilmpje gezien van iemand bij jou op school?

- ☐ ja
- ☐ nee → naar 17

16_bb Heb je die foto of dat filmpje vervolgens met een of meer anderen gedeeld?

- ☐ ja
- ☐ nee → naar 17

16-bbb Wat vind je er achteraf van dat blootfilmpje met anderen hebt gedeeld?

- ☐ Leuk / grappig
- ☐ gewoon
- ☐ vervelend / ik heb er spijt van

[tekst]

De volgende vragen gaan over zelf gepest worden

17) Ben je zelf in de afgelopen drie maanden gepest door iemand die bij jou op school zit?

- ☐ Nee → naar 21
- ☐ Ja, een enkele keer
- ☐ Ja, vaak

18) Ben je toen ook gepest via internet of de mobiele telefoon?

- ☐ ja
- ☐ nee

19) Wat vind je ervan dat je bent gepest?

- ☐ Niet erg
- ☐ Een beetje vervelend
- ☐ Heel erg vervelend

20) De volgende vragen gaan over verschillende manieren van cyberpesten.

<i>Ben je door anderen gepest?</i>	Nee, dat is niet gebeurd	Ja, een enkele keer	Ja, vaak
1.Heeft iemand die bij jou op school zit jou uitgescholden, bijvoorbeeld via Whatsapp?	☐	☐	☐
2.Heeft iemand die bij jou op school zit jou bedreigd, bijvoorbeeld via Whatsapp?	☐	☐	☐
3.Heeft iemand die bij jou op school zit jou buitengesloten, bijvoorbeeld op Instagram of in een game?	☐	☐	☐
4.Heeft iemand die bij jou op school zit gemene roddels over jou verspreid, bijvoorbeeld via een Whatsappgroep of Instagram Stories?	☐	☐	☐
5.Heeft iemand die bij jou op school zit vervelende foto's of filmpjes van jou op internet gezet, bijvoorbeeld op YouTube of Instagram?	☐	☐	☐
6.Heeft iemand die bij jou op school zit jouw account gehackt en daar misbruik van gemaakt?	☐	☐	☐

21) Vind je dat jouw school meer moet doen om cyberpesten te stoppen?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

[tekst]

De volgende vragen gaan over **zèlf** pesten

22) Heb je in de afgelopen drie maanden **zèlf** iemand gepest die bij jou op school zit?

- ☐ Nee → naar 26
- ☐ Ja, een enkele keer
- ☐ Ja, vaak

23) Heb je toen ook gepest via internet of de mobiele telefoon?

- ☐ ja
- ☐ nee

24) Hoe denk je dat de ander het vond om door jou te worden gepest?

- ☐ Niet erg
- ☐ Een beetje vervelend
- ☐ Heel erg vervelend

25) De volgende vragen gaan over verschillende manieren van cyberpesten.

Heb je zelf iemand anders gepest?	Nee, dat is niet gebeurd	Ja, een enkele keer	Ja, vaak
1. Heb je iemand die bij jou op school zit uitgescholden, bijvoorbeeld via Whatsapp?	☐	☐	☐
2. Heb je iemand die bij jou op school zit bedreigd, bijvoorbeeld via Whatsapp?	☐	☐	☐
3. Heb je iemand die bij jou op school zit buitengesloten, bijvoorbeeld op Instagram of in een game?	☐	☐	☐
4. Heb je gemene roddels over iemand die bij jou op school zit verspreid, bijvoorbeeld via een Whatsappgroep of Instagram Stories?	☐	☐	☐
5. Heb je vervelende foto's of filmpjes van iemand die bij jou op school zit op internet gezet, bijvoorbeeld op YouTube of Instagram?	☐	☐	☐
6. Heb je een account van iemand die bij jou op school zit gehackt en daar misbruik van gemaakt?	☐	☐	☐

[tekst]

EEN LEUK GESPREK? OF NIET?

De volgende vragen gaan over gesprekken over seks, bijvoorbeeld in een chat. Als je dit nog nooit hebt meegemaakt, kun je dat aangeven.

26) Heeft iemand in het afgelopen jaar op internet, bijvoorbeeld in een chat, op Whatsapp of Instagram, de volgende dingen gezegd of gevraagd?

	Nee, dat is niet gebeurd	Ja, een enkele keer	Ja, vaak
[Selectie 1=1] 1. iemand vroeg mij iets over mijn piemel	☐	☐	☐
[Selectie 1=2] 2. iemand vroeg mij iets over mijn borsten of vagina	☐	☐	☐
3. iemand zei dat hij/zij wel seks met mij zou willen	☐	☐	☐
4. iemand vroeg of ik mij wilde uitkleden voor de webcam	☐	☐	☐
5. iemand vroeg of ik een naaktfoto van mezelf wilde sturen	☐	☐	☐

27) Wie was die ander?

- ☐ mijn vriend / mijn vriendin
- ☐ iemand met wie ik bevriend ben, bijvoorbeeld van school of uit de buurt
- ☐ een bekende, bijvoorbeeld van school of uit de buurt
- ☐ iemand die ik alleen via internet ken
- ☐ iemand die ik helemaal niet ken

28) Hoe oud was die ander?

- ☐ Ongeveer van mijn leeftijd
- ☐ Meer dan 5 jaar ouder dan ik
- ☐ Dat weet ik niet

29) Hoe vond je het dat de ander dat aan jou vroeg?

- ☐ leuk
- ☐ gewoon
- ☐ vervelend

[tekst]

JE EIGEN LIJF LATEN ZIEN? OF NIET?

De volgende vragen gaan over het maken en op internet zetten van sexy foto's en filmpjes. Als je dit nog nooit gedaan hebt, kun je dit aangeven.

30) Heb je in het afgelopen jaar sexy foto's van jezelf aan anderen laten zien, bijvoorbeeld via Whatsapp of snapchat?

- ☐ ja
- ☐ nee → naar 32

31) Wat vind je er nu van dat je sexy foto's **van jezelf** aan anderen hebt laten zien?

- ☐ Leuk / grappig
- ☐ gewoon
- ☐ vervelend / ik heb er spijt van

32) Heb je in het afgelopen jaar een blootfilmpje **van jezelf** gemaakt, bijvoorbeeld voor de webcam of met je mobiel?

- ☐ ja
- ☐ nee → naar 36

33) Heb je dit blootfilmpje met een of meer anderen gedeeld? Bijvoorbeeld via Instagram of Whatsapp?

- ☐ ja
- ☐ nee → naar 35

34) Is dit blootfilmpje daarna weer doorgestuurd zonder dat jij dat wilde?

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet

35) Wat vind je er achteraf van dat je een blootfilmpje van jezelf maakte?

- ☐ Leuk / grappig
- ☐ gewoon
- ☐ vervelend / ik heb er spijt van

36) Heeft **iemand anders** in het afgelopen jaar een blootfoto of blootfilmpje van jou gemaakt, bijvoorbeeld met een mobiele telefoon?

- ☐ Ja
- ☐ Nee → naar 39

37) Heeft die ander die blootfoto of dat blootfilmpje daarna weer doorgestuurd zonder dat jij dat wilde?

- ☐ ja
- ☐ nee
- ☐ weet ik niet

38) Wat vind je er achteraf van dat iemand zo'n blootfoto of blootfilmpje van jou maakte?

- ☐ Leuk / grappig
- ☐ gewoon
- ☐ vervelend / ik heb er spijt van

39) Vind je dat jouw school meer aandacht moet besteden aan het onderwerp seks en internet?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

[tekst]

AFSPREKEN? OF NIET?

De volgende vragen gaan over het maken van een afspraakje via internet. Als je dit nog nooit gedaan hebt, kun je dat aangeven.

40) Heb je in het afgelopen jaar meegemaakt dat iemand die je alleen van internet kende ergens met je wilde afspreken?

- ☐ ja
- ☐ nee → naar 45

41) Heb je die ander ook in het echt ontmoet?

- ☐ ja
- ☐ nee → naar 45

42) Hoe oud was de persoon die je in het echt hebt ontmoet?

- ☐ Ongeveer van mijn leeftijd
- ☐ Meer dan 5 jaar ouder dan ik
- ☐ Dat weet ik niet

43) Hoe vond je die ontmoeting?

- ☐ leuk → naar 45
- ☐ gewoon → naar 45
- ☐ vervelend

44) Waarom was het vervelend? Kies de **belangrijkste** reden.

- ☐ het klikte niet
- ☐ de ander was heel anders dan hij of zij had gezegd
- ☐ de ander wilde seks en ik niet
- ☐ andere reden

[tekst]

De volgende vragen gaan over misleiding en fraude op internet.

45) Heb je je in het afgelopen jaar meegemaakt dat je moest betalen voor iets waarvan je dacht dat het gratis was, bijvoorbeeld voor een app of een game?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

- 46) Ben je in het afgelopen jaar opgelicht bij het doen van online aankopen of verkopen? (bijvoorbeeld via Marktplaats)
- ☐ Ja
☐ Nee
- 47) Heeft iemand in het afgelopen jaar jouw computer gehackt, zodat je nergens bij kunt, en vervolgens om losgeld gevraagd?
- ☐ Ja
☐ Nee
- 48) Ben je in het afgelopen jaar gechanteerd of afgeperst met naaktbeelden die van jou zijn gemaakt, bijvoorbeeld via de webcam.
- ☐ Ja
☐ Nee
- 49) Heeft iemand op internet in het afgelopen jaar misbruik gemaakt van jouw gegevens, bijvoorbeeld door via jouw account berichten te versturen of iets te kopen?
- ☐ Ja
☐ Nee

[tekst]

Heb je zelf wel eens iemand anders opgelicht of misleid?

- 50) Heb je in het afgelopen jaar **zèlf** iemand opgelicht bij het doen van online aankopen of verkopen (bijvoorbeeld via Marktplaats)
- ☐ Ja
☐ Nee
- 51) Heb je in het afgelopen jaar **zèlf** iemand gehackt om een beloning of losgeld te krijgen?
- ☐ Ja
☐ Nee
- 52) Heb je in het afgelopen jaar **zèlf** iemand gechanteerd of afgeperst door te zeggen dat je naaktbeelden van hem of haar hebt?
- ☐ Ja
☐ Nee
- 53) Heb je in het afgelopen jaar **zèlf** misbruik gemaakt van iemands gegevens, bijvoorbeeld door via zijn of haar account berichten te versturen of iets te kopen?
- ☐ Ja
☐ Nee
- 54) Vind je dat jouw school meer aandacht moet besteden aan misleiding, fraude en diefstal op internet?
- ☐ Ja
☐ Nee

- 55) Ontvang je via social media wel eens berichten met **vooroordelen** over leerlingen met een andere leefstijl, etnische achtergrond of geloofsovertuiging?
- ☐ Nee → **naar 57**
 - ☐ Ja, een enkele keer
 - ☐ Ja, vaak
- 56) Wat vind je van online berichten met vooroordelen over anderen?
- ☐ Grappig/leuk
 - ☐ Gewoon
 - ☐ Stom/vervelend
- 57) Ontvang je via social media wel eens berichten met **haat en afkeer** tegenover leerlingen met een andere leefstijl, etnische achtergrond of geloofsovertuiging?
- ☐ Nee → **naar 59**
 - ☐ Ja, een enkele keer
 - ☐ Ja, vaak
- 58) Wat vind je van online haatberichten?
- ☐ Grappig/leuk
 - ☐ Gewoon
 - ☐ Stom/vervelend
- 59) Ontvang je via social media wel eens berichten over manieren om gemakkelijk geld te kunnen verdienen, bijvoorbeeld door je bankpas tijdelijk uit te lenen?
- ☐ Nee → **naar 61**
 - ☐ Ja, een enkele keer
 - ☐ Ja, vaak
- 60) Wat vind je van dit soort berichten?
- ☐ Ik voel me er wel door aangesproken
 - ☐ Ik lees het, maar doe er verder niks mee
 - ☐ Ik voel me er niet door aangesproken

[tekst]

Via social media heb je toegang tot allerlei informatie, bijvoorbeeld over wat je vrienden doen en wat er in de wereld gebeurt. Maar is al die informatie betrouwbaar? En wat doe jij ermee?

- 61) Volg je het nieuws?
- ☐ Ja, vaak
 - ☐ Ja, een enkele keer
 - ☐ Nee
- 62) Hoe zoek je naar informatie over wat er in de wereld gebeurt? Je mag meerdere antwoorden aankruisen.
- ☐ Kranten
 - ☐ Televisie
 - ☐ Radio
 - ☐ Online nieuwssites
 - ☐ Weblogs (blogs)
 - ☐ Social media platforms

62_1 t/m 62_6 [alleen als item is aangevinkt doorvragen]

Hoe betrouwbaar vind je de informatie in kranten?

Hoe betrouwbaar vind je de informatie op televisie?

Hoe betrouwbaar vind je de informatie op de radio?

Hoe betrouwbaar vind je de informatie op online nieuwssites?

Hoe betrouwbaar vind je de informatie op weblogs?

Hoe betrouwbaar vind je de informatie op social media platforms?

- ☐ (meestal) betrouwbaar
- ☐ neutraal
- ☐ (meestal) onbetrouwbaar

63) Geef aan wat voor jou van toepassing is

	helemaal mee eens	mee eens	neutraal	mee oneens	helemaal mee oneens
Ik kan bepalen of informatie die ik online vind, juist en betrouwbaar is.	☐	☐	☐	☐	☐
Als ik geïnteresseerd ben in een onderwerp, verzamel ik informatie uit meerdere bronnen om een volledig beeld te krijgen (zoals tv, online sites, kranten)	☐	☐	☐	☐	☐
Ik kan vooroordelen in mediaberichten identificeren (bijvoorbeeld racisme in nieuwsartikelen of vooroordelen tegen vrouwen in songteksten)	☐	☐	☐	☐	☐
Ik kan gemakkelijk het doel van mediaberichten herkennen (bijvoorbeeld om te informeren, om geld te verdienen, om te overtuigen of om te entertainen)	☐	☐	☐	☐	☐
Het is voor mij belangrijk om ook offline contact te houden met mijn vrienden, niet alleen via sociale netwerken.	☐	☐	☐	☐	☐

Op social media kun je veel dingen doen en meemaken, alleen of samen met anderen.

64) Wat vind jij het allerleukste aan social media?

65) Waarover maak jij je de meeste zorgen op social media?

[tekst]

De laatste vragen gaan over wat je op school zou willen leren over veilig internetten.

66) Vind je dat jouw school meer aandacht moet besteden aan wat je online doet en meemaakt?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

67) Zou je het fijn vinden als er op school een vertrouwenspersoon is, waarmee je kunt praten als je online iets vervelends hebt meegemaakt?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

68) Wil je op school meer leren over hoe je veilig kunt internetten?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

[tekst]

Dit is het einde van de vragenlijst. Heel erg bedankt voor je medewerking!

THORBECKE
ACADEMIE

NHL STENDEN

